

ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН УЛСЫН БҮРТГЭЛ, СТАТИСТИКИЙН ГАЗАР



ГОВЬСҮМБЭР АЙМГИЙН ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ТАНИЛЦУУЛГА



ЧОЙР 2016 он

АГУУЛГА

ОРШИЛ

1. МАЛ АЖ АХУЙ

Мал тооллогын дүн
“СҮМБЭР “ үүлдрийн хонь
Тэжээвэр амьтад
Бэлчээрийн даац
Мал эмнэлгийн үйлчилгээ

2. ГАЗАР ТАРИАЛАН

ДҮГНЭЛТ

ОРШИЛ

Аймгийн Засаг даргын 2013-2016 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны хөтөлбөр, нийгэм эдийн засгийг хөгжүүлэх үндсэн чиглэлд тусгасан бодлогын зорилтуудад Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг эрчимжүүлэх, хүн амыг эрүүл, аюулгүй, экологийн цэвэр бүтээгдэхүүнээр хангах талаар тодорхой тусгажээ. Мөн 2015 онд Статистикийн салбараас “Орон нутгийн түвшний бодлого, төлөвлөлтөд шаардагдах Статистикийн мэдээллийг бүрдүүлж, хэрэглээг өргөтгөх” гэсэн зорилтыг дэвшүүлсэн билээ. Эдгээр хөтөлбөр, зорилтуудын хүрээнд эрсдэлд суурилсан хяналт шалгалт, хяналт шалгалтын дүнд суурилсан судалгаа, шинжилгээ, тэдгээрт тулгуурласан зорилтыг хэрэгжүүлэх зайлшгүй шаардлага тавигдаж байна.

Монгол улсын Статистикийн салбарыг хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр, хэрэглэгчдийг эрэлт хэрэгцээнд нь нийцсэн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээгээр хангах зорилтын хүрээнд болон аймгийн Засаг даргын 2013-2016 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны хөтөлбөр, нийгэм эдийн засгийг хөгжүүлэх үндсэн чиглэлд тусгасан бодлогын зорилтуудын хүрээнд Говьсүмбэр аймгийн нийгэм, эдийн засгийн үзүүлэлт, бодит судалгаа, статистикийн бүтээгдэхүүнээр хэрэглэгчдийг хангах зорилгоор энэхүү танилцуулгыг та бүхэнд толилуулж байна.

Энэхүү танилцуулгаар Говьсүмбэр аймгийн хөдөө аж ахуйн салбарын үзүүлэлтүүд ялангуяа мал аж ахуй, газар тариалангийн хөгжил сүүлийн жилүүдэд ямар түвшинд явагдаж байгааг тооны хэлээр тодорхойлж бодлого баригчдыг болон хэрэглэгчдийг мэдээллээр хангахад бидний зорилго оршино.

Монгол улсын эдийн засгийн тулгуур, үндсэн салбар нь хөдөө аж ахуйн салбар байдаг бөгөөд энэхүү салбар нь мал аж ахуй, газар тариалан гэсэн хоёр дэд салбараас бүрддэг байна.

Хөдөө аж ахуйн нийт үйлдвэрлэлийн хэмжээг жилийн туршид мал, амьтдыг өсгөн үржүүлсний болон ургамал, тариа, хүнсний ногоо тарьж ургуулсны дүнд бий болсон хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний өртгийн нийлбэр дүнгээр тодорхойлдог.

Монгол улсын малын тоо 2015 онд 56.0 сая толгойд хүрч, адуу 3.3 сая, үхэр 3.8 сая, тэмээ 0.4 сая, хонь 24.9 сая, ямаа 23.6 сая толгой боллоо.

Мөн үр тариа 216.3 мянган тонн, төмс 163.8 мянган тонн, хүнсний ногоо 725.3 мянган тонн, тэжээлийн ургамал 49.2 тонныг хураан авлаа.

1.МАЛ АЖ АХУЙ

Жил бүр зохион байгуулагддаг мал, тэжээвэр амьтад, хашаа, худгийн тооллого болон бусад тооллого, судалгаа нь мал аж ахуйн салбарын мэдээллийн гол эх үүсвэр болж өгдөг. Мал тооллогыг зун, намрын улиралд явуулдаг байснаа 1969 оноос эхлэн мал, тэжээвэр амьтдыг жилийн эцсээр буюу 12 дугаар сард тоолдог болсон байна. Хөдөө аж ахуйн боловсон хүчин, ашиглаж байгаа машин, техник, хашаа худгийн тооллогыг 1996 оноос хойш 3 жил тутамд явуулж байна. 2012 оноос эхэлж манай аймаг мал тооллогыг хагас бүтэн жилээр зохион байгуулдаг боллоо.

Мал тооллого болон түүнтэй хамт явуулах судалгаа, бусад төрлийн мэдээлэл нь мал аж ахуйн салбарын анхдагч мэдээлэл төдийгүй салбарын эдийн засгийн тооцооны суурь мэдээлэл болдог. Мал тооллогын дүн нь зөвхөн мал, гэрийн тэжээвэр амьтдын тоо толгойн өсөлт, бууралтыг харуулах төдийгүй сүргийн нөхөн үйлдвэрлэлийн бүх үзүүлэлтийг судалж, нэгтгэн дүгнэх бололцоог олгодог.



Мал аж ахуйн хувьд гол үйлдвэрлэгчид нь малчдын өрхийн аж ахуй юм. Мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг жилийн турш эрхлэн, бүтээгдэхүүн орлогоор нь амьдралынхаа эх сурвалжийг бүрдүүлж байгаа өрхийг малчин өрхөд хамруулна. Малтай өрхөд малыг ахуй амьдралдаа туслах чанарын үүрэгтэйгээр өсгөн, үржүүлдэг өрхийг хамруулна.

Манай улс “Статистикийн тухай” Монгол улсын хуулийн дагуу Үндэсний Статистикийн Хорооноос мал, тэжээвэр амьтдын тооллогыг жил тутам, малын хагас жилийн тооллогыг түүвэр судалгааны аргаар хуульд заасан хугацаанд, хашаа, худаг, тэжээлийн тооллогыг 3 жил тутамд, хөдөө аж ахуйн ээлжит тооллогыг 10 жил тутам, завсрын тооллого судалгааг 5 жил тутамд тус тус зохион байгуулж явуулдаг билээ.

Мал тооллогын дүн

Монгол Улсын мал тооллогын дүнг сүүлийн жилүүдээр авч үзэхэд:

2007 онд 40263.8 мянган толгой мал
2008 онд 43288.5 мянган толгой мал
2009 онд 44023.9 мянган толгой мал
2010 онд 32729.5 мянган толгой мал
2011 онд 36335.8 мянган толгой мал
2012 онд 40920.9 мянган толгой мал
2013 онд 45144.3 мянган толгой мал
2014 онд 51982.6 мянган толгой мал
2015 онд 55957.6 мянган толгой мал тоологдсон байна.

Малын 56.0 сая толгойд хүрч, адуу 3.3 сая, үхэр 3.8 сая, тэмээ 0.4 сая, хонь 24.9 сая, ямаа 23.6 сая толгой боллоо.

Говьсүмбэр аймгийн хувьд:

2007 онд 188.7 мянган толгой мал
2008 онд 170.9 мянган толгой мал
2009 онд 168.7 мянган толгой мал
2010 онд 153.2 мянган толгой мал
2011 онд 189.7 мянган толгой мал
2012 онд 226.1 мянган толгой мал
2013 онд 272.8 мянган толгой мал
2014 онд 339.4 мянган толгой мал
2015 онд 379.5 мянган толгой мал тоолуулсан байна.

Говьсүмбэр аймгийн нийт мал нь Монгол улсын нийт малын :

2007 онд 0.5 хувийг
2008 онд 0.4 хувийг
2009 онд 0.38 хувийг
2010 онд 0.47 хувийг
2011 онд 0.52 хувийг
2012 онд 0.55 хувийг
2013 онд 0.60 хувийг
2014 онд 0.65 хувийг

2015 онд 0.68 хувийг тус тус эзэлж байгаагаас харахад Говьсүмбэр аймгийн нийт малын улсад эзлэх хувь сүүлийн 0.03 пунктээр нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.

Малын тоог бүсчилсэн байдлаар нь авч үзвэл:

Төвийн бүсийн аймгууд:	Говьсүмбэр
	Дархан-уул
	Дорноговь
	Дундговь
	Өмнөговь
	Сэлэнгэ
	Төв

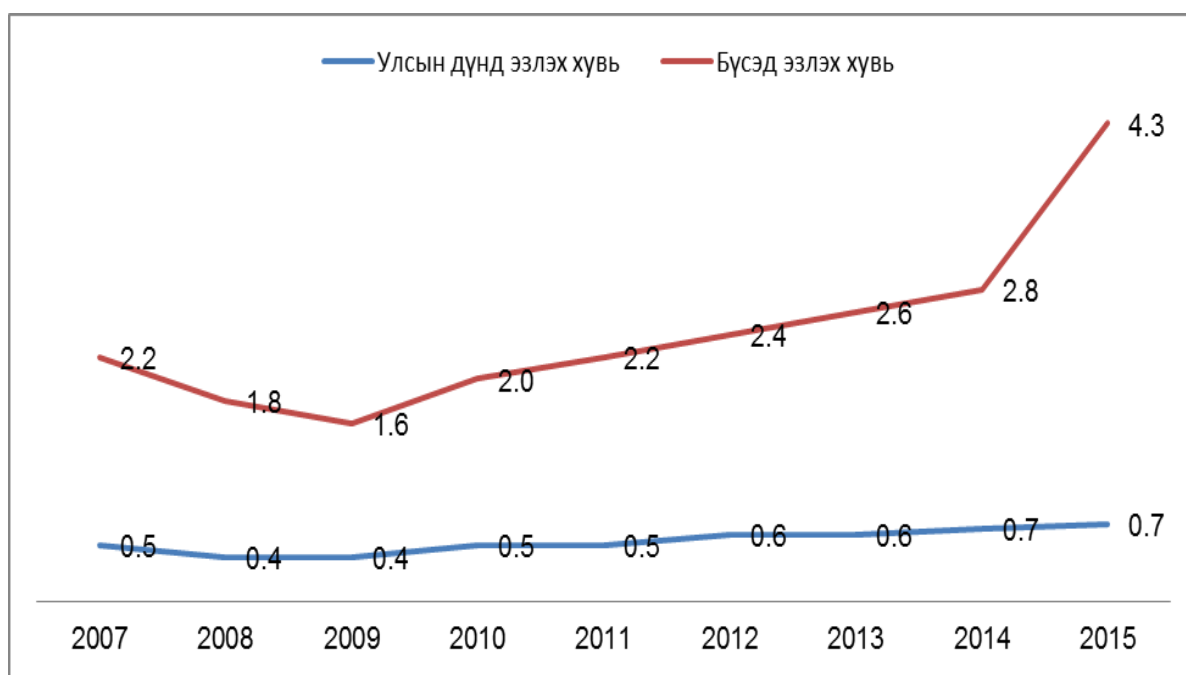
2007 онд 8400.2 мянган толгой мал
2008 онд 9619.4 мянган толгой мал
2009 онд 10527.0 мянган толгой мал
2010 онд 7558.0 мянган толгой мал
2011 онд 8448.8 мянган толгой мал
2012 онд 9463.9 мянган толгой мал
2013 онд 10604.9 мянган толгой мал
2014 онд 12288.3 мянган толгой мал
2015 онд 8745.5 мянган толгой мал тоологдсон байна.

Манай аймгийн нийт мал төвийн бүсийн нийт малын :

2007 онд 2.2 хувийг
2008 онд 1.8 хувийг
2009 онд 1.6 хувийг
2010 онд 2.0 хувийг
2011 онд 2.2 хувийг
2012 онд 2.4 хувийг
2013 онд 2.6 хувийг
2014 онд 2.8 хувийг
2015 онд 4.3 хувийг тус тус эзэлж байна.

Дээрх харьцуулалтаас дүгнэхэд төвийн бүсийн малын тоонд эзлэх хувь өмнөх онуудаас дунджаар 0.2, өмнөх оны мөн үеэс 1.5 пунктээр өсчээ.

Зураг 1

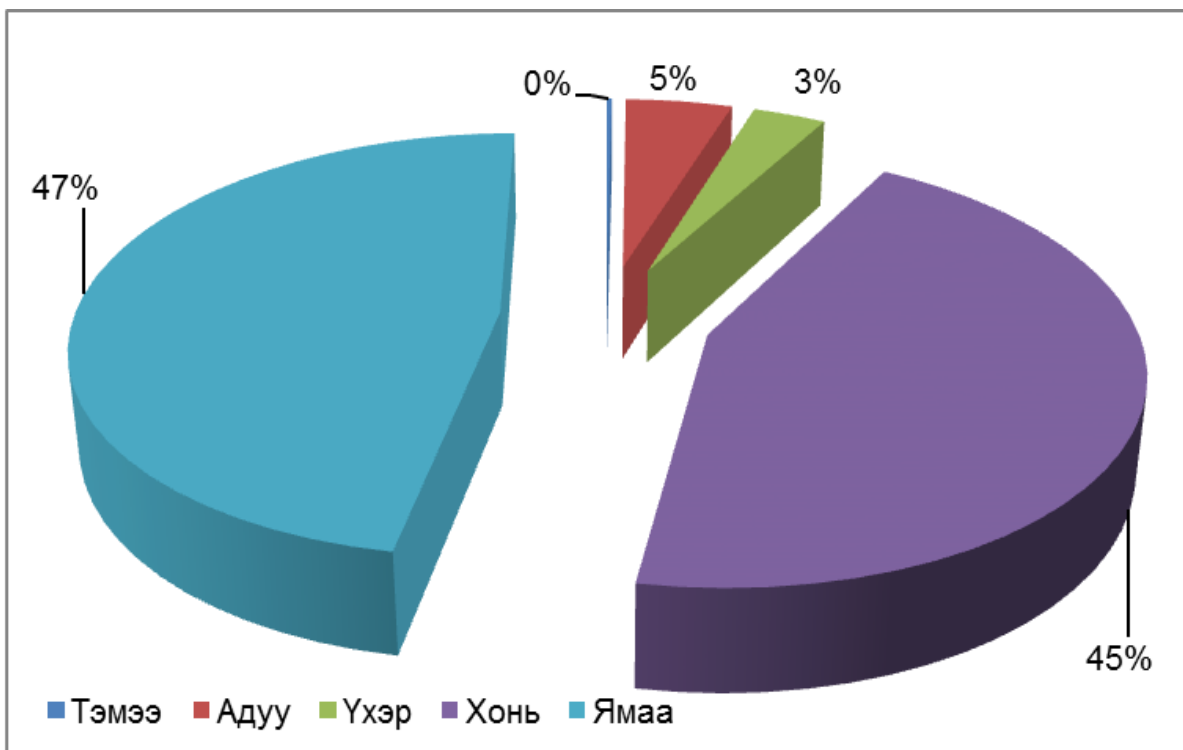


2015 оны жилийн эцсийн байдлаар манай аймаг 379477 толгой мал тоолуулснаас:

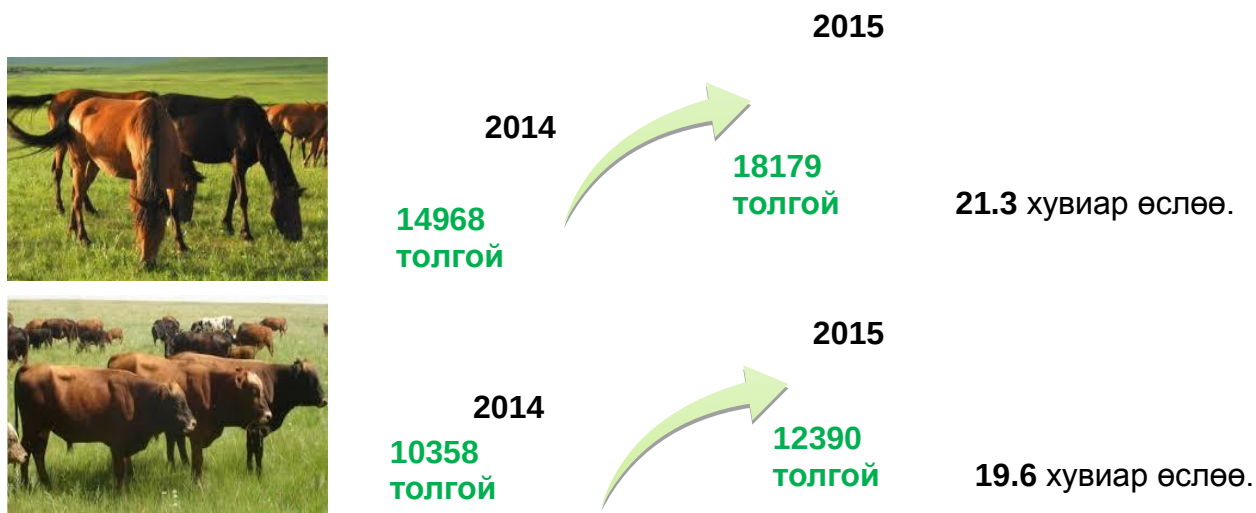
- Адуу 18179 толгой
- Үхэр 12390 толгой
- Тэмээ 869 толгой
- Хонь 169090 толгой
- Ямаа 178979 толгой тоологдлоо.

Нийт малын 4.8 хувийг адуу, 3.3 хувийг үхэр, 0.2 хувийг тэмээ, 44.6 хувийг хонь, 47.2 хувийг ямаа эзэлж байна.

Зураг 2



Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад мал тэмээнээс бусад төрөл дээр, үүнээс: адуу 21.3, үхэр 19.6, хонь 11.1, ямаа 11.2 хувиар өсч, тэмээ 0.3 хувиар буурч, нийт дүнгээрээ 11.8 хувиар тус тус өслөө.





2014
152260
толгой



2015
169090
толгой

11.1 хувиар өслөө.



2014
160980
толгой



2015
178979
толгой

11.2 хувиар өслөө.



2014
872
толгой



2015
869
толгой

0.3 хувиар буурлаа.

Хүснэгт 1

МАЛЧИН ӨРХИЙН ТОО ,сумдаар

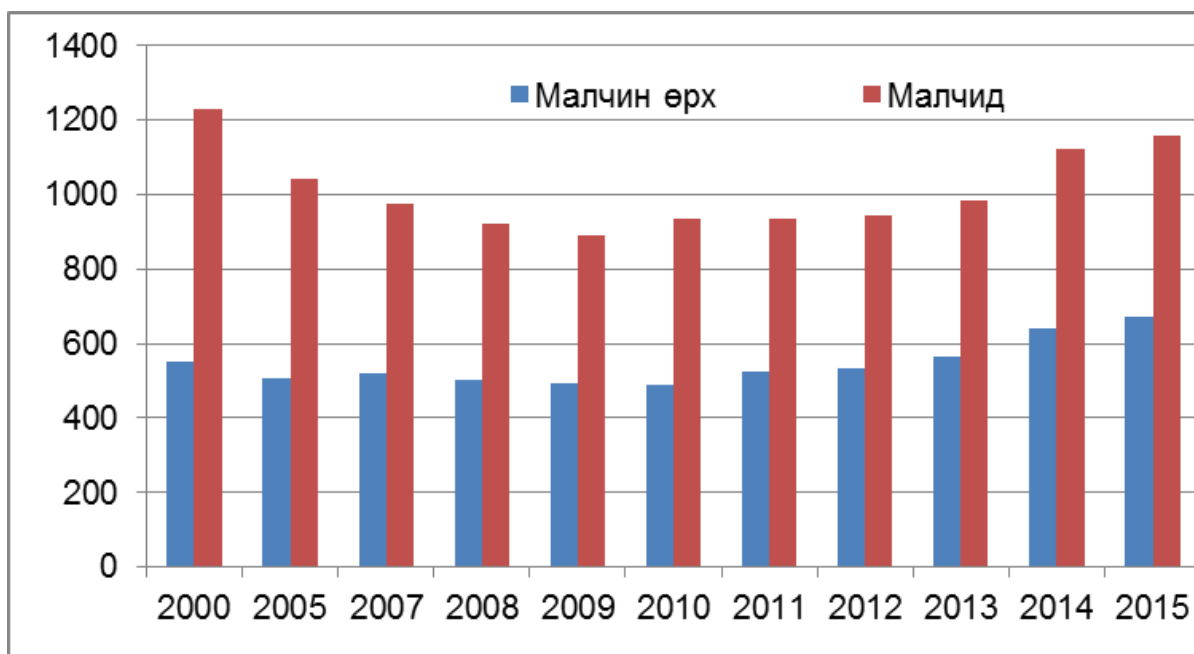
Сумд	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Баянтал	40	46	77	71	61	78	83	72	75	87
Сүмбэр	429	377	378	365	359	367	382	421	479	495
Шивээговь	82	82	48	59	70	81	69	70	86	91
Дүн	551	505	503	495	490	526	534	563	640	673

Хүснэгт 2

МАЛЧДЫН ТОО ,сумдаар

Сум	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Баянтал	105	98	135	115	98	120	132	118	127	140
Сүмбэр	959	727	692	673	716	682	705	755	859	878
Шивээговь	164	218	95	102	122	134	109	110	136	142
Дүн	1228	1043	922	890	936	936	946	983	1122	1160

Зураг 3



Манай аймгийн хувьд 2014, 2015 онуудад хамгийн их малчин өрхтэй, 2000, 2015 онуудад хамгийн их малчидтай байсан байна. Малчин өрх болон малчдыг өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад малчин өрх 5.2 хувиар, малчдын тоо 3.4 хувиар өссөн үзүүлэлт гарчээ. Олон жилийн байдлаас дүгнэхэд нэг малчин өрхөд дунджаар 2 малчин байна.



МАЛЧИД, сумдаар, насны бүлэглэлээр

Хүснэгт 3

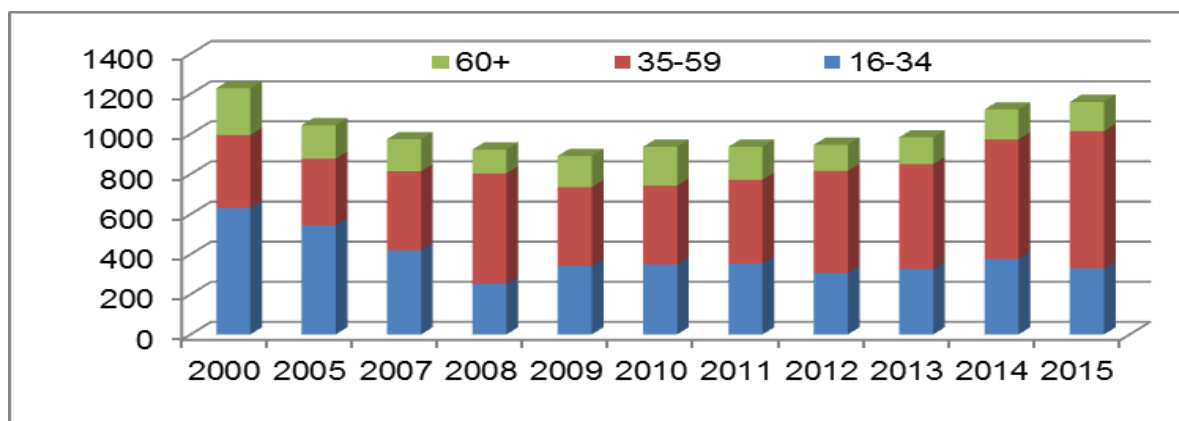
16-34 насны малчид /2012 оноос 15-34 насны малчид/

Сум	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Баянтал	52	56	56	51	48	43	42	42	53	38
Сүмбэр	528	382	146	236	240	244	226	245	276	247
Шивээговь	50	108	50	54	61	67	38	39	48	45
Дүн	630	546	252	341	349	354	306	326	377	330

35-54 насны малчид /2014 оноос 35-59 насны малчид/										
Сум	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Баянтал	31	30	61	42	35	58	74	63	63	89
Сүмбэр	253	237	462	319	327	319	376	407	465	521
Шивээговь	81	64	29	32	31	40	60	53	68	74
Дүн	365	331	552	393	393	417	510	523	596	684

55 ба түүнээс дээш насны малчид /2014 оноос 60 ба түүнээс дээш насны малчид/										
Сум	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Баянтал	22	12	18	22	15	19	16	13	11	13
Сүмбэр	178	108	84	118	149	119	103	103	118	110
Шивээговь	33	46	16	16	30	27	11	18	20	23
Дүн	233	166	118	156	194	165	130	134	149	146

Зураг 4



Малчдыг насны бүлэглэлээс нь харвал 2000 оны эхээр залуу малчид зонхилж байсан бол сүүлийн жилүүдэд 35-54 насны өөрөөр хэлбэл дундаж насны хүмүүс зонхилох байр суурийг эзэлж байна. Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулбал малчдын тоо 35-59 насанд 14.8 хувиар өсч, 16-34 болон 60 ба түүнээс дээш насанд 2-12 хувиар буурсан үзүүлэлт гарчээ.

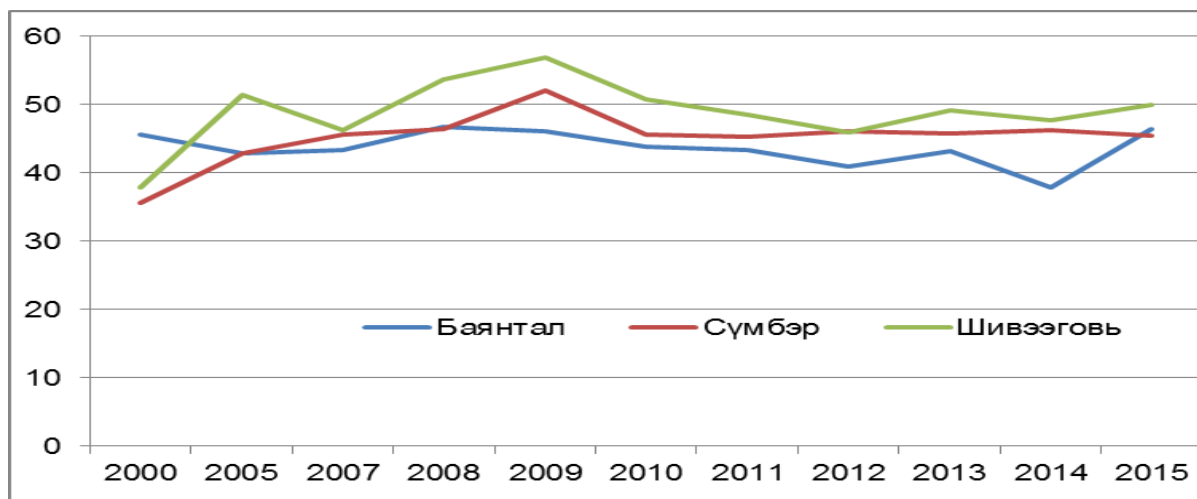
ЭМЭГТЭЙ МАЛЧИД, сумдаар

Хүснэгт 4

Сум	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Баянтал	48	42	63	53	43	52	54	51	48	65
Сүмбэр	141	312	321	350	327	309	325	346	396	399
Шивээговь	62	112	51	58	62	64	50	54	65	71
Дүн	251	466	435	461	432	425	429	451	509	535

Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулбал эмэгтэй малчид 5.1 хувиар өссөнийг хүснэгтээс анзаарч болох юм.

Зураг 5



2009 онд нийт малчдын 51.9 хувийг эмэгтэй малчид эзэлж байсан нь 2000 оноос хойшхи хамгийн өндөр үзүүлэлт болж байна. Зургаас харахад Шивээговь сумын эмэгтэй малчид нийт малчдаас дүнд эзлэх хувиараа харьцангуй өндөр буюу сумын нийт малчдын 50.0 хувийг эзэлсэн үзүүлэлттэй байна.

Малчдын нийгэм соёлын үзүүлэлт нь мал тооллогын үеэр гардаг томоохон мэдээллийн нэгд багтана. Соёл, ахуйн үзүүлэлтээс гол гол үзүүлэлтүүдийг дараахь хүснэгтээр харуулъя.

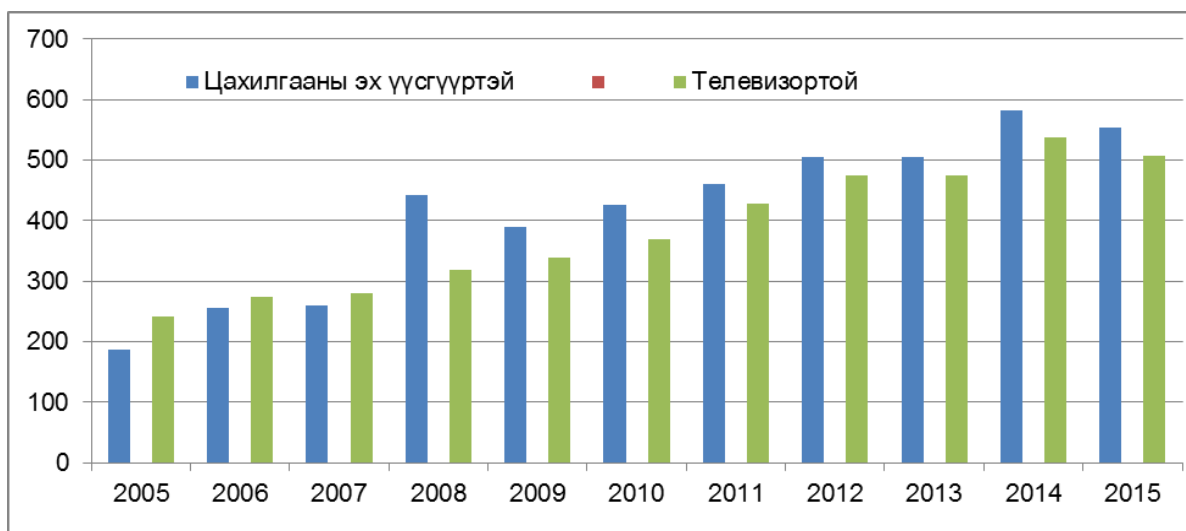
МАЛЧДЫН СОЁЛ АХУЙН ҮЗҮҮЛЭЛТ

Хүснэгт 5

Өрх	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Цахилгааны эх үүсгүүртэй	188	259	442	389	427	398	461	505	583	554
Телевизортой	241	280	318	338	369	453	429	474	538	507
Автомашинтай	79	122	149	129	133	162	205	305	*	*
Мотоциклтой	157	284	282	189	258	274	302	353	*	*

2012 онд нийт малчин өрхийн 86.3 хувь нь цахилгааны эх үүсгүүртэй, 80.3 хувь нь телевизортой, 46.8 хувь нь автомашинтай, 56.6 хувь нь мотоциклтой байсан бол 2013 онд нийт малчин өрхийн 89.7 хувь нь цахилгааны эх үүсгүүртэй, 84.2 хувь нь телевизортой, 54.2 хувь нь автомашинтай, 62.7 хувь нь мотоциклтой, 2014 онд нийт малчин өрхийн 91.1 хувь нь цахилгааны эх үүсгүүртэй, 84.1 хувь нь телевизортой, 2015 онд нийт малчин өрхийн 82.3 хувь нь цахилгааны эх үүсгүүртэй, 74.7 хувь нь телевизортой гэсэн судалгаа гарлаа.

Зураг 6



2015 оны байдлаар цахилгааны эх үүсгүүртэй өрх болон телевизортой өрх буурсан үзүүлэлттэй байна.

Тайлант жилд хоршооны гишүүд 375, нөхөрлөлийн гишүүд 9, малчдын бүлэг 21, бэлчээр ашиглалтын гишүүн 10 бүртгэгдсэн нь өмнөх оны мөн үеэс хоршооны гишүүд болонмалчны бүлгийн тоо цөөрч, нөхөрлөл, бэлчээр агиглалтын гишүүд нэмэгдсэн байна.

1000 ба түүнээс дээш малтай иргэн 95 байгаа нь өмнөх оны мөн үеэс 15- аар буюу 18.8 хувиар нэмэгдлээ.

МАЛЫН ТОО, аймгийн дүн, төрлөөр, оноор

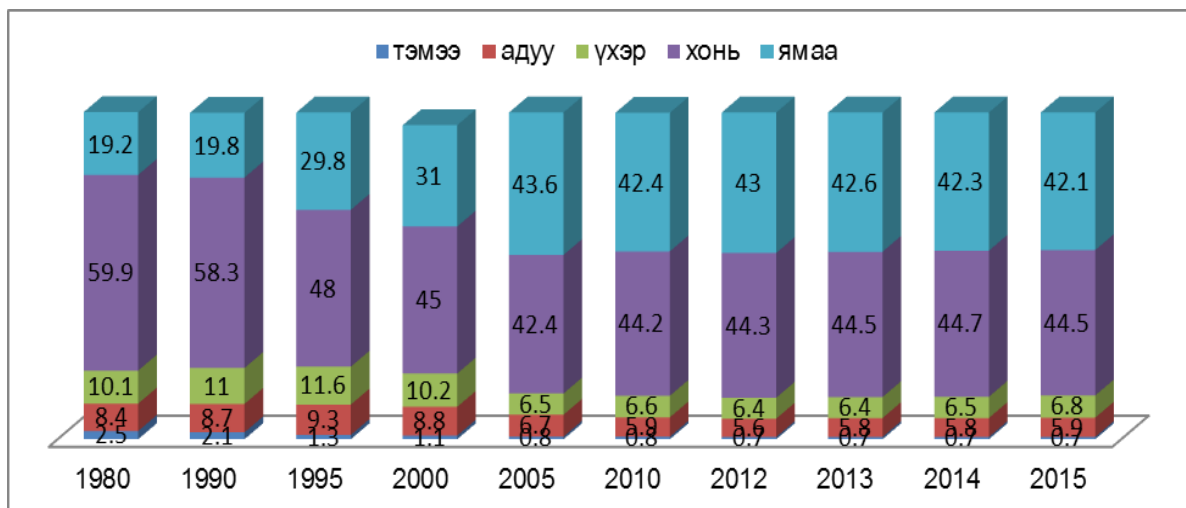
Хүснэгт 6

он	Бүгд	тэмээ	адуу	үхэр	толгой	
					хонь	ямаа
2000	112534	457	12331	10597	51254	37895
2005	155865	443	11899	4480	59146	79897
2010	153223	525	6911	3695	65195	76897
2011	189102	597	8580	4333	79022	97119
2012	226102	628	9586	5606	99406	110876
2013	272764	821	12122	7697	120953	131171
2014	339438	872	14968	10358	152260	160980
2015	339438	869	18149	12390	169090	178979

2015 оны жилийн эцсийн дүнгээр мал тэмээнээс бусад төрөл дээр өсч үүнээс: адуу 21.3, үхэр 19.6, хонь 11.1, ямаа 11.2 хувиар өсч , тэмээ 0.3 хувиар буурч, нийт дүнгээрээ 11.8 хувиар тус тус өслөө.

Монгол улсын мал сүргийн бүтэц, хувиар

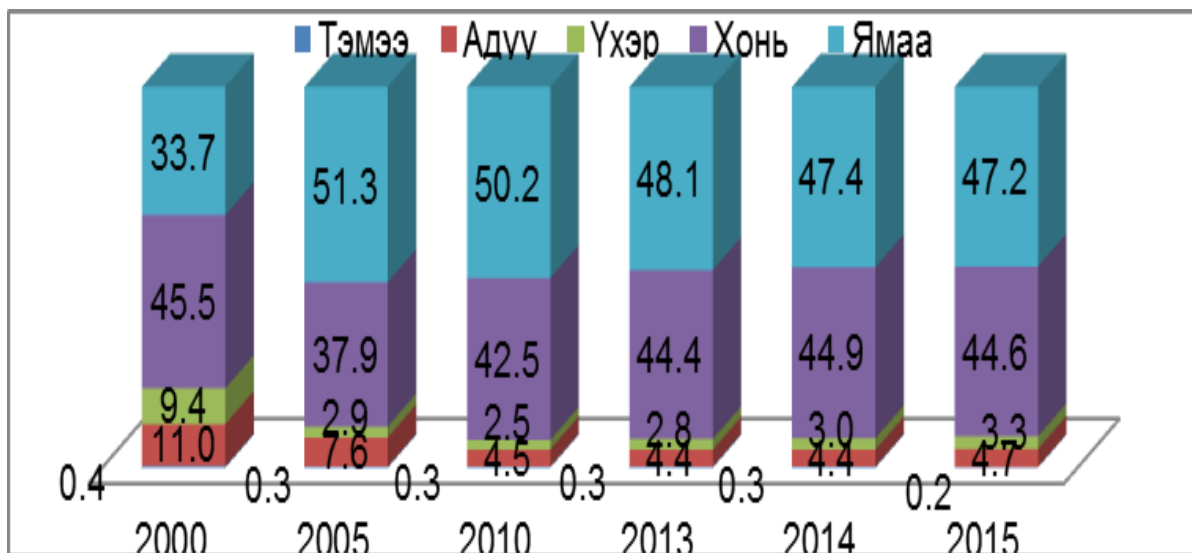
Зураг 7



Монгол улсын мал сүргийн бүтцийг судалбал сүүлийн жилүүдэд 5 төрлийн малын сүрэгт эзлэх хувь ойролцоо үзүүлэлттэй байна. Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулбал адуу, үхэр сүргийн эзлэх хувь 0.1-0.3 пунктээр өсч, хонь, ямаан сүргийн хувьд 0.2 пунктээр буурсан үзүүлэлт гарчээ.

Говьсүмбэр аймгийн мал сүргийн бүтэц, хувиар

Зураг 8



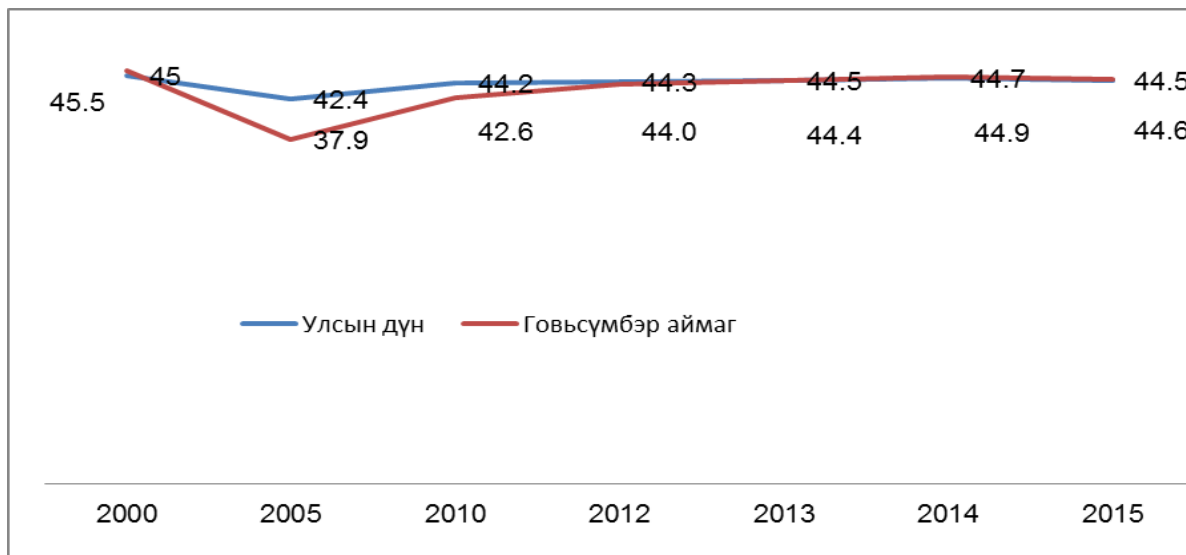
Говьсүмбэр аймгийн мал сүргийн бүтцэд 2005-2015 онд ямааны эзлэх хувь 0.1-0.3 пунктээр буурч, өмнөх оны мөн үетэй харьцуулбал адуу, үхрийн эзлэх хувь 0.3 пунктээр өссөн байна.

Гэхдээ сүргийн бүтцэд ямааны эзлэх хувь хэдийгээр буурч байгаа ч сүргийн бүтэц алдагдаж байгааг харуулж байна.

Улсын хэмжээнд нийт сүрэгт эзлэх хонины тоо толгойн хэмжээ 2000-2014 онд ерөнхийдөө тогтвортой байсан бол Говьсүмбэр аймгийн хувьд 2005 оноос бусад тогтвортой үзүүлэлттэй байна. Хонины тоо толгойн нийт сүрэгт эзлэх хувь улсынхтай ойролцоо түвшинд байгаа ба өмнөх оны мөн үетэй харьцуулбал улс болон аймгийн түвшинд хонин сүргийн нийт сүрэгт эзлэх хувь 0.2-0.3 пунктээр буурчээ.

Хонины тоо толгойн нийт сүрэгт эзлэх хувь, 2000-2015 он

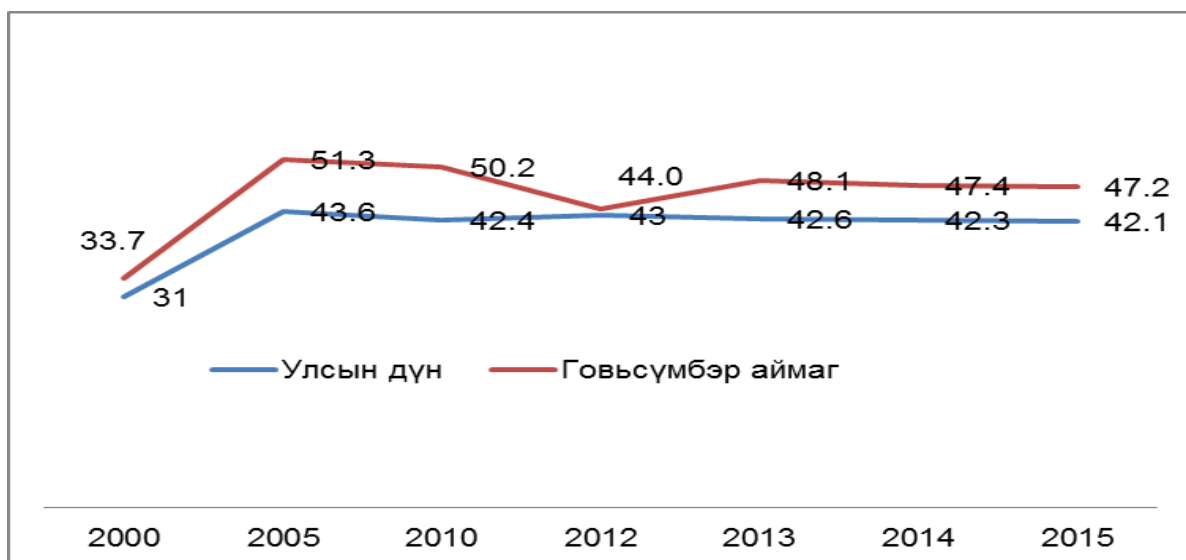
Зураг 9



Улсын хэмжээнд нийт сүрэгт эзлэх ямааны тоо толгойн хэмжээ 2005-2014 онд тогтвортой байсан бол Говьсүмбэр аймгийн хувьд 2005 оноос огцом өсч 2012 онд буурсан байна. Ямааны тоо толгойн нийт сүрэгт эзлэх хувь улсын дүнгээс дээгүүр түвшинд байгаа бөгөөд өмнөх оны мөн үетэй харьцуулбал ямаан сүргийн нийт сүрэгт эзлэх хувь 0.2 пунктээр буурсан дүн гарлаа.

Ямааны тоо толгойн нийт сүрэгт эзлэх хувь, 2000-2015 он

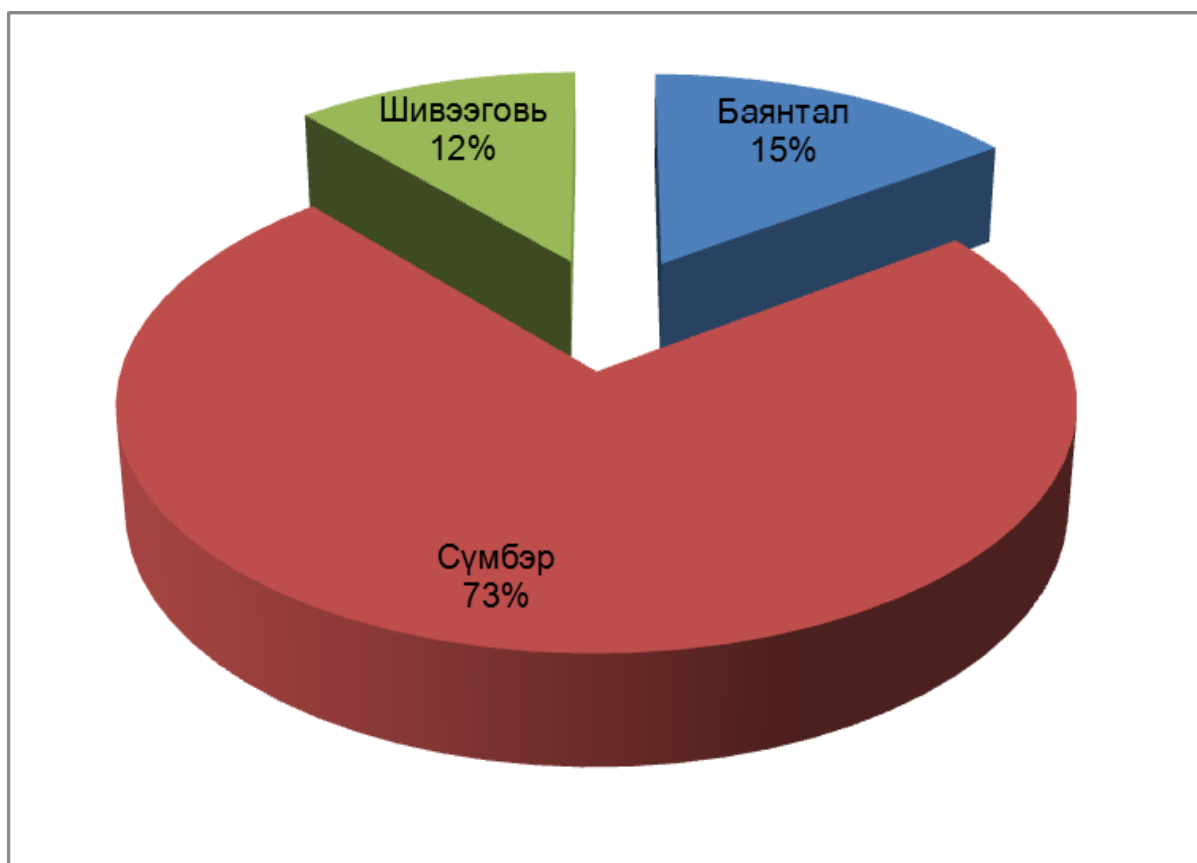
Зураг 10



МАЛЫН ТОО, сумдаар

он	Баянтал	Сүмбэр	Шивээговь	Хүснэгт 7
				Толгой
				Аймгийн дүн
2000	11331	83541	17662	112534
2005	12261	118162	25442	155865
2010	17922	114785	20516	153223
2011	25081	141522	23048	189651
2012	33643	165819	26640	226102
2013	42166	198730	31868	272764
2014	53243	245303	40892	339438
2015	57374	278393	43710	379477

Зураг 11



2015 оны жилийн эцсийн байдлаар аймгийн нийт малын 73.0 хувийг Сүмбэр сумын мал, 15.0 хувийг Баянтал сумын мал, 12.0 хувийг Шивээговь сумын мал эзэлсэн байна.

Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулбал Сүмбэр сумын мал 13.5 хувиар, Баянтал сумын мал 7.8 хувиар, Шивээговь сумын мал 6.9 хувиар тус тус өссөн байлаа.

Улсын хэмжээгээр иргэдийг малжуулах талаар томоохон ажил зохион байгуулагддаг бөгөөд энэ арга хэмжээ манай аймагт хэрхэн хэрэгжиж буйг доорхи хүснэгтээр үзүүлээ.

Хүснэгт 8

	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Малжуулах арга хэмжээнд зарцуулсан хөрөнгө /сая.төг/	2.3	11.2	10.4	19.3	47.9	78.0	123.8
Малжуулах арга хэмжээнд хамрагдсан өрх	2	13	11	20	20	29	37

Манай аймгийн хувьд малжуулах арга хэмжээнд 2015 онд 123.8 сая төгрөгийн хөрөнгө зарцуулсан нь өмнөх оны мөн үеэс 58.7 хувиар нэмэгдсэн бөгөөд энэ арга хэмжээнд 37 өрхийн 149 гишүүн хамрагдсан байна. Нийт зарцуулсан хөрөнгийн 28.6 хувь нь олон улсын байгууллагын төсөл хөрөнгө, 71.4 хувь нь орон нутгийн төсвийн хөрөнгө байгаа нь өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад орон нутгийн хөрөнгөөр хийгдсэн арга хэмжээ өсчээ. Малжуулалтын арга хэмжээнд хамрагдсан өрхүүд 1181 малтай болсон бөгөөд нэг өрхөд ногдох малын тоо 2014, 2015 онуудад 32 болсон байна.

Зураг 12



Зургаас харахад төсөлд хамрагдсан өрх төдийлөн нэмэгдээгүй ч өрхөд зарцуулсан хөрөнгийн хэмжээ сүүлийн 3 жилд нилээд нэмэгдсэн байна.

“СҮМБЭР” үүлдрийн хонь /Каракуль/



Каракуль үүлдрийн хонь нь маш эрт үеэс дундад Азийн малчдын уйгагүй хөдөлмөр болох шилэлт сонголын ажлыг чадамгай явуулсны үр дүнд бий болсон байна. 1900 оноос өмнө каракуль үүлдрийн хонийг үржүүлж байсан цорын ганц орон нь Зөвлөлт холбоот улс / Узбекистан болон Туркмен / байсан бөгөөд тухайн үеийн тооллогоор 4 сая гаруй каракуль үүлдрийн хонь тоологдож байжээ. 1928 онд анхны каракулийн аж ахуй нь “Мубарек” нэртэйгээр Узбекистанд байгуулагдсан бол Монгол улс 1956 онд ЗХУ-ын Узбек ССР-ийн Самарканд мужийн “Улус” нэртэй аж ахуйгаас 11 хуц, 17 эм хонь авчирч тэр жилдээ 3837 монгол хонийг каракуль хуцаар хээлтүүлэн хавар нь 1644 эрлийз төл хүлээн авснаар каракуль хонь үржүүлэх эхлэл тавигдсан байна.

Каракуль хонийг анх Увс, Өвөрхангай, Төв, Дорноговь, Өмнөговь, Баянхонгор аймгийн сумдад үржүүлж байсан бөгөөд Каракуль хонины нутагшилтыг судалснаар 1970 онд Намын төв хороо, сайд нарын зөвлөлийн 79, 196 дугаар тогтоолоор Төв аймгийн Архуст сангийн аж ахуй болон Увс аймгийн Баруунтурууны сангийн аж ахуйд үржүүлж байсан каракуль хонийг манай орны тал хээрийн бүсэд орших Дорноговь аймгийн Сүмбэр сум буюу одоогийн Говьсүмбэр аймгийн Сүмбэр суманд шилжүүлэн сууришуулж, каракуль үржүүлж байгаа бусад газруудыг үржлийн материалаар хангаж байх улсын үржлийн аж ахуй болгон зохион байгуулан улсын төсвөөр санхүүжүүлж байлаа. 1974-1976 онуудад каракуль хонины тоо толгой хамгийн их буюу 73.0-78.0 мянган толгойд хүрч, 1991-1993 онуудад хамгийн их буюу 11.0-23.0 мянган ширхэг арьс бэлтгэж байсныг хүснэгтээс харж болно. Каракуль үүлдрийн хонины аж ахуйг аж ахуйн зохион байгуулалтын талаар бэхжүүлэх болон материаллаг баазаар хангах тал дээр томоохон арга хэмжээ авч ажилласны үр дүнд 1983 оны байдлаар улсын хэмжээнд цэвэр үүлдрийн каракуль 4500, эрлийз каракуль 100 орчим мянган толгойд хүрч, 30 мянган ширхэг арьс бэлтгэн, 205 гаруй тонн ноос, 8000 орчим ходоод болон бусад бүтээгдэхүүнийг бэлтгэн ашиглаж байснаас Дорноговь аймгийн Сүмбэр сумын Каракулийн аж ахуй нь тухайн онд цэвэр каракуль хонь 4336 толгой, өндөр үеийн эрлийз каракуль 54 мянган толгойг тоолуулж, 20 мянга орчим арьс бэлтгэж тушаахаас гадна 100-200 толгой үржлийн сайжруулагч хуц бэлтгэж байсан байна. 1990 онд 58.5 мянган толгой хоньтой байхдаа каракулийн “Сүмбэр” үүлдэр болж батлагджээ.

“СҮМБЭР” ҮҮЛДЭР

Хүснэгт 9

он	"СҮМБЭР" каракуль хонь, толгой				Нийт мал	Нийт малд каракуль хонины эзлэх хувь
	Бүгд	Хээлтэгч	Хээлтүүлэгч	Бэлтгэсэн арьс		
1969	53884	35317	1979		71865	75.0
1970	59725	41858	1181		78265	76.3
1971	58524	37399	836		78285	74.8
1972	62546	40600	417		81837	76.4
1973	66415	44255	708		86234	77.0
1974	73216	48535	1378		94434	77.5
1975	78066	57966	1120		99357	78.6
1976	73375	54795	760		95633	76.7
1977	44114	35618	853		60319	73.1
1978	54130	35435	600		69864	77.5
1979	58428	41019	1174		74709	78.2
1980	53844	41735	1070		69072	78.0
1981	58859	40326	925		75617	77.8
1982	63349	42770	780		82813	76.5
1983	60171	44994	807		80668	74.6
1984	60416	44689	910		83015	72.8
1985	63411	46335	1470		87722	72.3
1986	67864	46813	1500		94543	71.8
1987	61914	46432	1600		90316	68.6
1988	48235	37587	1635		72938	66.1
1989	57891	33513	1616		88532	65.4
1990	58512	37866	1469		96081	60.9
1991	45008	32061	1111	23146	93769	48.0
1992	39796	29811	947	13782	99957	39.8
1993	37556	23850	995	11328	105321	35.7
1994	28542	19257	727	9014	97794	29.2
1995	22481	15066	425	6949	103105	21.8
1996	21931	12144	500	6618	110740	19.8
1997	19043	12355	515	6350	117776	16.2
1998	19907	12487	569	4935	135689	14.7
1999	13095	6013	387	5440	136514	9.6
2000	6274	4545	242	4513	112534	5.6
2001	1147	998	39	1426	64973	1.8
2002	1406	933	62	180	80044	1.8
2003	1611	889	57	112	106999	1.5
2004	1679	1132	46	62	129429	1.3
2005	1854	1263	48	100	155865	1.2
2006	1850	1250	44	175	170246	1.1
2007	1872	1236	23	380	188687	1.0
2008	1711	888	49	455	170855	1.0
2009	956	840	50	339	168723	0.6
2010	1029	777	50	449	153223	0.7
2011	826	760	47	237	189651	0.4
2012	793	547	57	224	226102	0.4
2013	767	506	57	239	272764	0.3
2014	1166	610	44	81	339438	0.3
2015	2108	1172	41	232	379477	0.6

Каракулийн Сангийн аж ахуй байгуулагдсан даруйд нийт малын 75 хувийг каракуль хонь эзэлж байсан бол 2014 онд нийт малын 0.3 хувийг, 2015 онд нийт малын 0.6 хувийг каракуль хонь эзэлж байна. Хүснэгтээс харахад нийт малд каракуль хонины эзлэх хувь хамгийн өндөр байсан үе 1973-1983 онуудад байлаа.

Аймгийн Засаг даргын 2009 оны А/274 тоот захирамжаар Цөм сүргийн үржлийн төвийг байгуулж, үйл ажиллагааг үргэлжлүүлсэн бөгөөд аймгийн ИТХ-ын тэргүүлэгчдийн 2010 оны 61 дүгээр тогтоолоор “Сүмбэр хонь” хөтөлбөрийг шинэчлэн баталж хэрэгжүүлж байна.

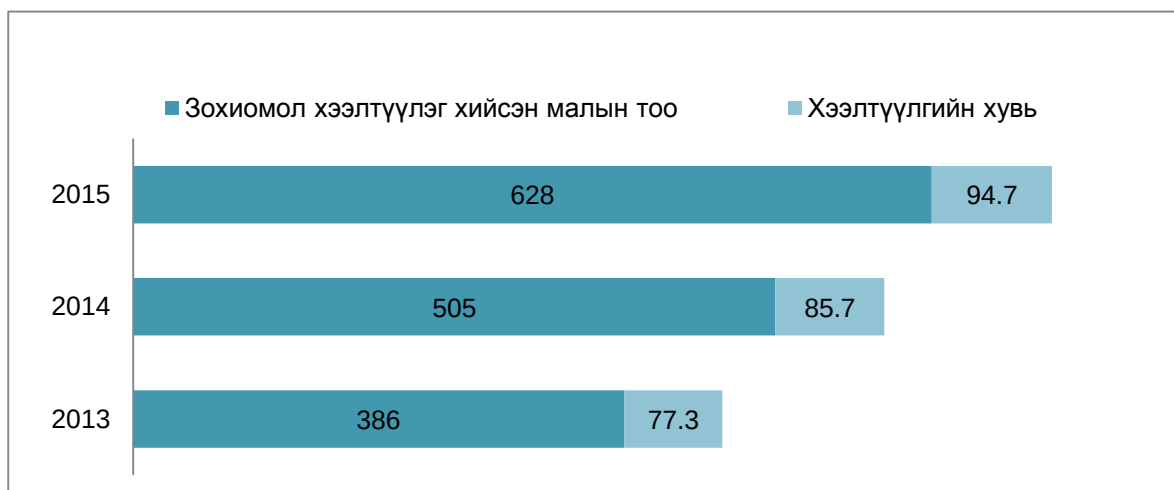
“Сүмбэр” хонины удмын санг хамгаалах зорилгоор 2010, 2011, 2012 онуудад Халимаг улсаас авчирсан үрээр зохиомол хээлтүүлэг хийж, цус сэлбэсэн, ажлын явц, эрлийз болон цэвэр үүлдрийн хурганы, бэлтгэсэн арьсны ангилалт бүртгэлийг хөтөлсөн зэрэг ажлуудыг хийжээ.

Аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурлын 2014 оны 07 тоот тогтоолоор Үйлдвэр хөдөө аж ахуйн газрын дэргэдэх “Цөм сүргийн үржлийн төв” болгон өөрчилж мэргэжлийн байгууллагад шилжүүлэх зохион байгуулалтын ажлыг хийсэн байна.

Каракуль хонь нь цөл говийн хутуу ширүүн уур амьсгалтай нутагт бий болсон учир богино тачир ургамлаар хооллодог, давс хужир ихтэй усаар ундаалдаг, халуун хуурай орчин нөхцөлд амьдардаг, тэсвэр хатуужил сайтай хөдөлгөөн түргэнтэй хонь юм. Каракуль хонь нь тийм том биш, газарзүй, байгалийн бүсчлэлээс хамаараад нас гүйцсэн каракуль эр хонины амьдын жин дунджаар 60-80 кг байдаг бол эм хонины амьдын жин нь дунджаар 40-50 кг татдаг байна.

2013 онд 386 эм хонинд, 2014 онд 505 эм хонинд, 2015 онд 668 эм хонинд зохиомол хээлтүүлэг хийв.

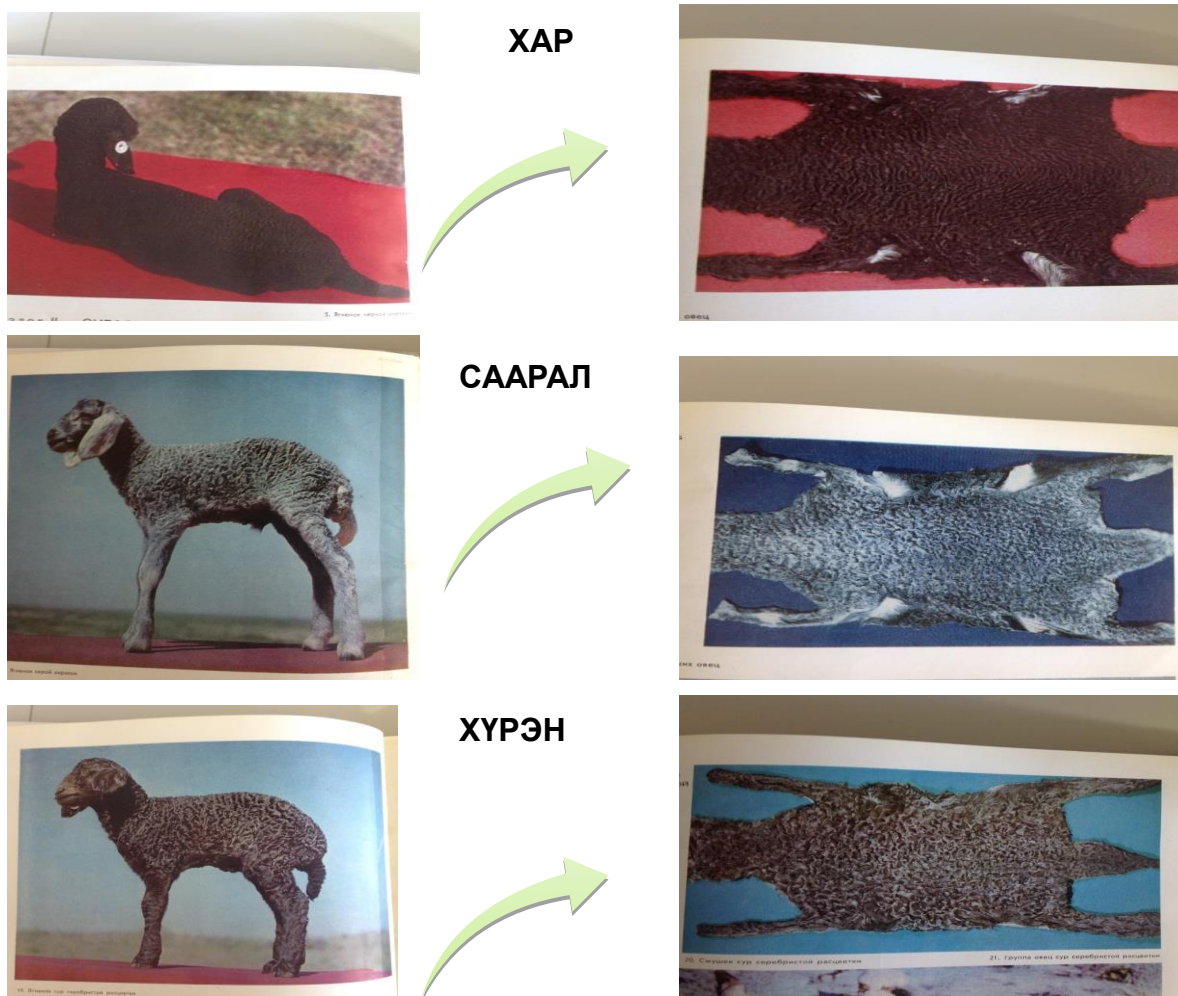
Зураг 13



Зохиомол хээлтүүлгийг өмнөх оны мөн үетэй харьцуулбал 24.4 хувиар өссөн бол хээлтүүлгийн хувь өмнөх оны мөн үеэс 9 пунктээр өссөн байна.

Энэ үүлдрийн хонь нь өөр үүлдрийн хоньтой эрлийзжүүлэхэд өөрийн өвөрмөц шинж чанараа үр төлдөө удамшуулж чаддаг гайхамшигт чанартай хонь бөгөөд каракуль үүлдрийн хурганы арьс нь өвөрмөц нарийн хээтэй, хөнгөн хөрстэй, уян хатан чанартай, торгомсог зөөлөн, олон өнгөтэй зэрэг байдлаараа дэлхийн зах зээлд нэрд гарсан арьс юм. Каракуль

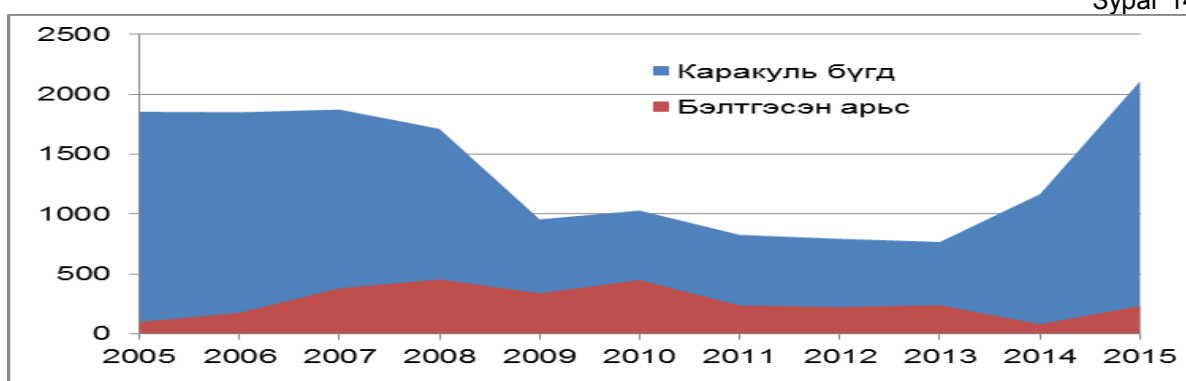
хурганы арьс нь хар, саарал, хүрэн, сорлог, ягаан гэх зэрэг янз бүрийн өнгөтэй байдаг бөгөөд хар, саарал, хүрэн өнгийн арьс зонхилдог байна.



Говьсүмбэр аймаг нь 1994 онд байгуулагдсан бөгөөд тухайн жил манай аймаг 9014 ширхэг каракуль хурганы арьс бэлтгэж байсан бол 2000 онд 4513 буюу 2 дахин цөөн, 2005 онд 100 ширхэг буюу 90 дахин цөөн, 2010 онд 449 ширхэг буюу 20 дахин цөөн, 2012, 2013 онуудад 40 дахин цөөн, 2014 онд 111 дахин цөөн, 2015 онд 39 дахин цөөн арьс бэлтгэсэн байна.

2007-2013 онуудад жилд дунджаар 224-455 ширхэг арьс бэлтгэсэн бол 2014 онд малын тоо толгойг өсгөх бодлого барьж 81 ширхэг арьс бэлтгэсэн бол 2015 онд 232 ширхэг арьс бэлтгэлээ.

Зураг 14



2015 оны бэлтгэсэн арьсыг өмнөх оны мөн үетэй харьцуулбал 2.9 дахин олныг бэлтгэсэн судалгаа гарлаа.

Бэлтгэсэн арьсыг боловсруулан цэрэг, цагдаа, батлан хамгаалахын дүрэмт хувцасны зах, малгай болон гоёлын хувцас хийхэд ашигладаг байна.



Тэжээвэр амьтад

Тайлант онд манай аймагт эх сүрэг бэлтгэх зориулалт бүхий “Баялаг-Эмээлт” шувууны аж ахуй үйл ажиллагаагаа явуулж эхэллээ.



2015 оны жилийн эцсээр манай аймагт 343 гахай, 2964 тахиа тоологдсон нь өмнөх оны мөн үеэс гахай 5.2 хувиар, тахиа 4 дахин өссөн байна.

ТЭЖЭЭВЭР АМЬТАД, сумдаар, 2015 он

Хүснэгт 10

	Гахай				Шувуу				Үүнээс:Тахиа			
	Бүгд	Хээлтэгч	Хээлтүүлэгч	Бусад	Бүгд	Хээлтэгч	Хээлтүүлэгч	Бусад	Бүгд	Хээлтэгч	Хээлтүүлэгч	Бусад
Сүмбэр	283	74	42	167	2911	2783	128	0	2911	2783	128	0
Баянтал	12	10	2	0	25	13	6	6	17	8	3	6
Шивээговь	48	14	2	32	28	26	1	1	28	26	1	1
ДҮН	343	98	46	199	2964	2822	135	7	2956	2817	132	7

Нийт гахайны 82.5 хувь нь, тахиа, шувууны 98.2 хувь нь Сүмбэр сумын нутагт байршиж байгаа нь өмнөх оны мөн үеэс гахай 3.4 пунктээр, тахиа 19.7 пунктээр нэмэгджээ.

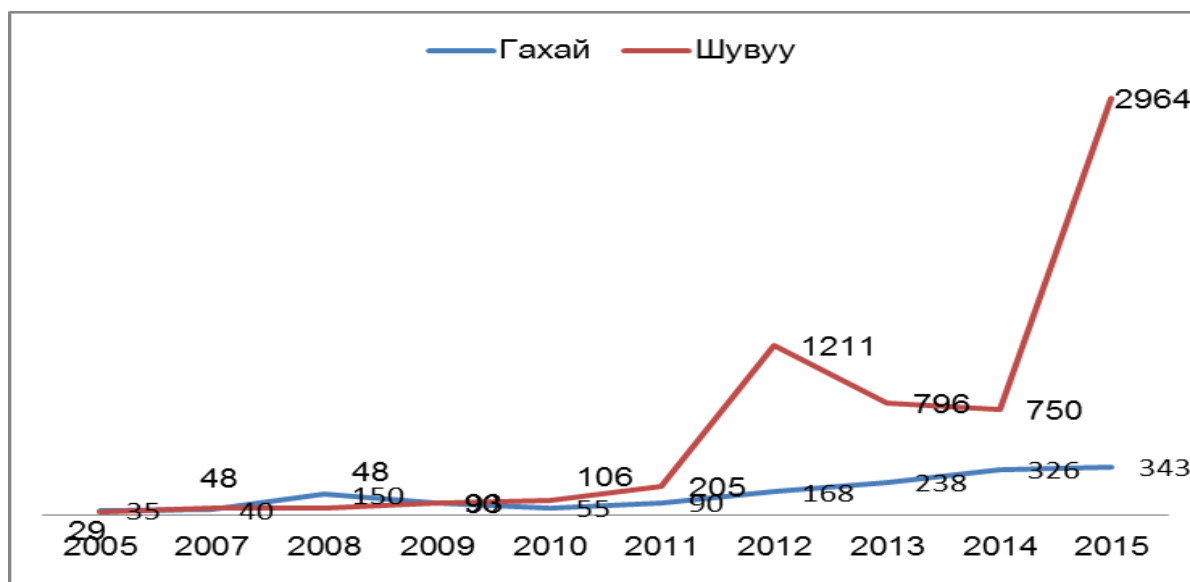
ТЭЖЭЭВЭР АМЬТАД, 2000-2015 онуудаар

Хүснэгт 11

	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Гахай	35	40	150	90	55	90	168	238	326	343
Шувуу	29	48	48	93	106	205	1211	796	750	2964

Гахай, тахиаг 2005 онтой харьцуулбал гахай 10 дахин, тахиа 102 дахин, 2010 онтой харьцуулбал гахай 6.2 дахин, тахиа 28 дахин, 2014 онтой харьцуулбал гахай 5.2 хувиар, тахиа 4 дахин өссөн үзүүлэлт гарсан байна.

Зураг 15



Зургаас харахад хамгийн олон тахиа, шувуу 2015 онд тоологдлоо.

Бэлчээрийн даац

Малын бэлчээр , тэжээлийн хүрэлцээ хангамжийн талаар тодорхой хэмжээний мэдээлэл авахын өмнө Говьсүмбэр аймгийн байгаль орчны өнөөгийн байдлыг танилцуулах нь зүйтэй гэж үзэж байна. Манай аймаг Монгол Улсын төвийн бүсийн Зүүн өмнөд хэсэгт оршдог , 554.0 мянган га нутаг дэвсгэртэй , байрлалын хувьд өмнө талаараа Дорноговь аймгийн Даланжаргалан , зүүн болон зүүн хойд талаараа хэнтий амйгийн Дархан , Дэлгэрхаан , баруун хойд болон хойд талаараа Төв аймгийн Баян , Баянжаргалан , Баянцагаан , баруун болон баруун урд талаараа Дундговь аймгийн Цагаандэлгэр ,Баянжаргалан сумдтай хиллэж эдгээр

аймгуудыг төвтэй холбосон авто замтай , олон улсын транзит төмөр замын сүлжээ бүхий аймаг юм.

Нутгийн байгалийн бүтцийн хувьд дов толгод бүхий хээр талын бүсэд оршдог . Нутгийн хамгийн өндөр цэг нь далайн түвшнээс дээш 1620 метр, Уур амьсгалын хувьд хуурайдуу сэрүүвтэр. Хамгийн хүйтэндээ -33 хэм , хамгийн халуундаа +32 хэм хүрнэ. Жилд 200 мм хур тунадас унадаг. Хөрсний хувьд тал хээрийн хүрэн , хүрэн цайвар хөрстэй.

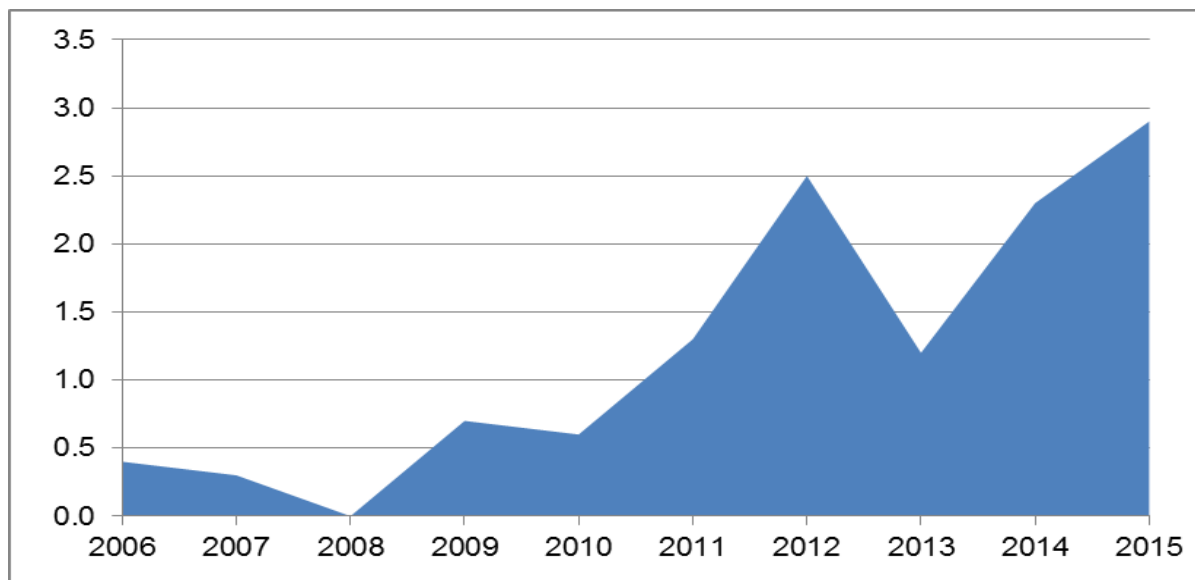
Аймгийн бэлчээрийн даацын байдлыг сүүлийн жилүүдээр, сумдаар танилцуулбал:

Хүснэгт 12

	Баянтал	Сүмбэр	Шивээговь	Аймгийн дундаж
2006	0.2	0.8	0.1	0.4
2007	0.4	0.4	0.2	0.3
2008				
2009	0.8	0.9	0.4	0.7
2010	0.6	0.8	0.4	0.6
2011	1.2	1.6	1	1.3
2012	2	3.8	1.8	2.5
2013	1.3	1.5	0.7	1.2
2014	2.4	2.8	1.6	2.3
2015	4.3	2.8	1.6	2.9

Аймгийн хэмжээнд жил ирэх тутам бэлчээрийн даац буурч 2003 оны байдлаар гэхэд зун , намрын даац дунджаар 3.87 ц/га байхад наян мянгаас илүү малыг бэлчээрээр хангах боломжгүй гэсэн тооцоолол гарч байсан бол 2008 онд даац тодорхойлоогүй , тодорхойлох ч боломжгүй байсан. Учир нь нутгийн 90 гаруй хувь нь гантай байлаа. Харин сүүлийн 2 жилийн байдлаар аймгийн хэмжээнд, үүнээс Баянтал сумын хэмжээнд нэмэгдэх хандлага гарлаа.

Зураг 16



Аймгийн усны тоо бүртгэлийн нэгдсэн дүнгээс танилцуулбал:

- Булаг шанд 15
- Гол горхи 6
- Нуур тойром 6
- Рашаан 2

Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад булаг шанд 11.8 хувиар цөөрсөн байна.

УСНЫ ТОО БҮРТГЭЛ, сумдаар, 2015 он

Хүснэгт 13

	Гол горхи		Нуур, тойром		Булаг, шанд		Рашаан
	Бүгд	Устай	Бүгд	Устай	Бүгд	Устай	
Сүмбэр	6	5	2	2	11	11	2
Баянтал	0	0	0	0	0	0	0
Шивээговь	0	0	4	2	4	4	0
Дүн	6	5	6	4	15	15	2

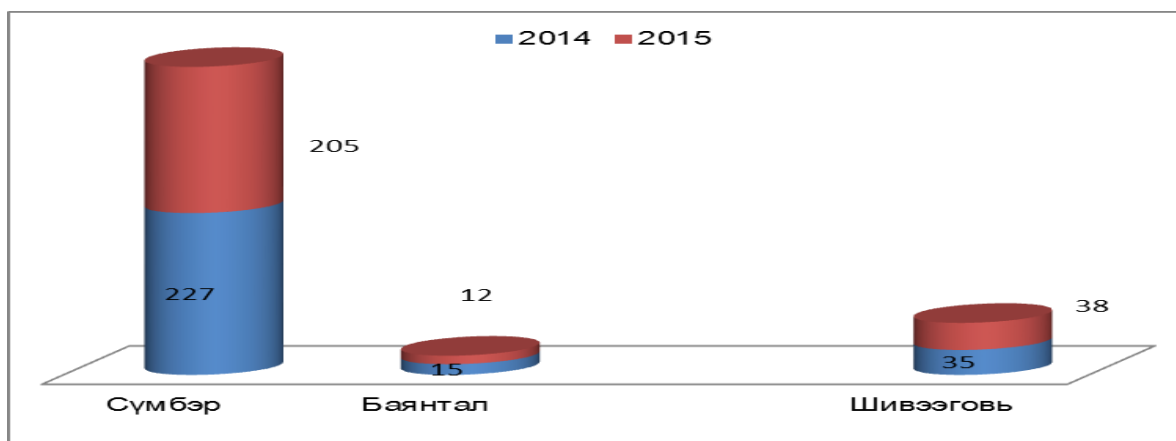
Бүртгэгдсэн гол горихны 83.3 хувь нь, нуур тойрмын 66.7 хувь нь устай гэсэн үзүүлэлт гарлаа. Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад булаг шанд цөөрсөн хэдий ч бүгд устай байлаа.



2015 онд гурван жил тутамд зохион байгуулагддаг малын хашаа, худгийн тооллого хийгдсэн бөгөөд жилийн эцсийн байдлаар аймгийн хэмжээнд 255 худаг бүртгэгдсэнээс Сүмбэр суманд 205 буюу нийт худгийн 80.4 хувь, Баянтал суманд 12 буюу нийт худгийн 4.7 хувь, Шивээговь суманд 38 буюу нийт худгийн 14.9 хувь нь байршиж байна. Нийт худгийн 92.0 хувь буюу 277 нь бэлчээрт байршдаг худаг бөгөөд бэлчээрийн худгийн 81.9 хувь нь Сүмбэр сумын, 5.4 хувь нь Баянтал сумын, 12.6 хувь нь Шивээговь сумын нутаг дэвсгэр дээр байршдаг.

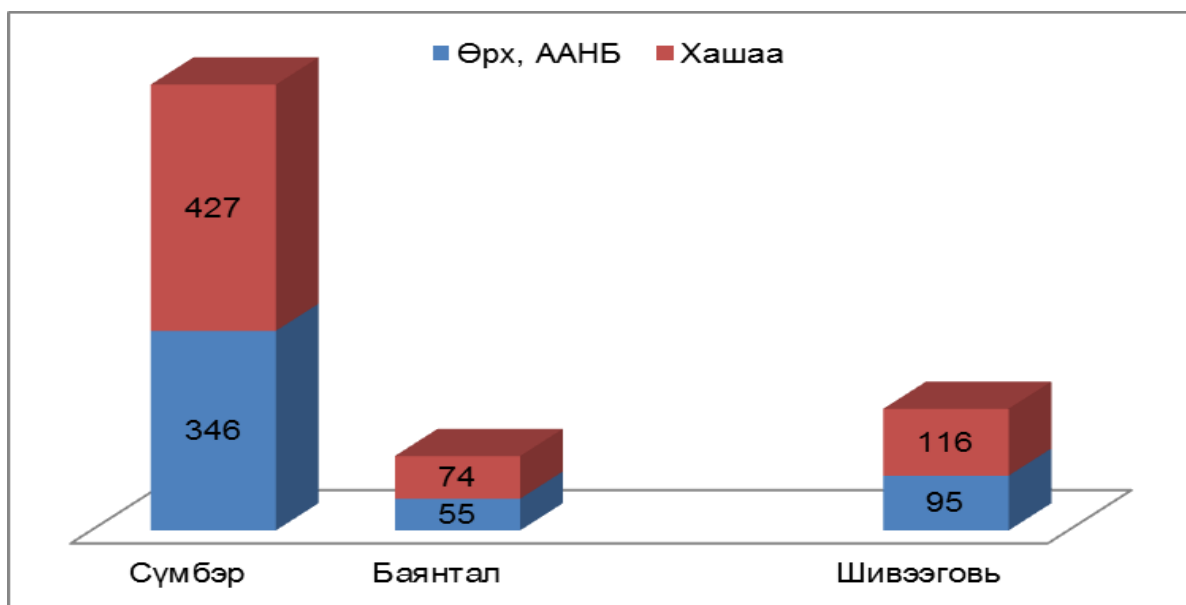
Бэлчээрт байршдаг нийт худгийн тоо өмнөх оны мөн үеэс 7.9 хувиар буурсан байна. Нийт худгаас сугалж танилцуулбал 27 хувь нь гүний өрөмдлөгийн, 0.8 хувь нь богино яндант, 52.2 хувь нь энгийн уурхайн, 32.2 хувь нь бусад худагт хамрагдана.

Зураг 17



Тайлант онд 494 өрхийн 612 малын хашаа, 2 аж ахуйн нэгж байгууллагын 5 малын хашаа тоологдлоо. Малын хашааг хонин толгойд шилжүүлбэл 292024 хонын багтаамжтай байна. Нийт малын хашааны 427 буюу 68.5 хувь нь Сүмбэр сумын нутаг дэвсгэр дээр, 74 буюу 12.0 хувь нь Баянтал сумын нутаг дэвсгэр дээр, 116 буюу 18.8 хувь нь Шивээговь сумын нутаг дэвсгэрт байршиж байна.

Зураг 18



Аймгийн хэмжээнд шинээр гаргасан болон засварласан худгийн мэдээллийг сүүлийн жилүүдийн байдлаар дараахь хүснэгтээр харуулж байна.

ШИНЭЭР ГАРГАСАН ХУДАГ , оноор

Аймгийн хэмжээнд шинээр худаг гаргах болон засварлах ажилд орон нутгийн 81 иргэн оролцсоны 70 орчим хувь нь шинээр худаг гаргахад, 30 гаруй хувь нь худаг засварлахад оролцсон байна.

Хүснэгт 14

он	Шинээр гаргасан худаг	Үүнээс:		Зарцуулсан хөрөнгө /мян.төг/	Үүнээс:		
		Инженерийн хийцтэй	Энгийн		Улсын төсөв	Гадаадын хөрөнгө	Малчдын хөрөнгө
2005	8	2	6	30250.0	30000.0	0.0	250.0
2006	10	6	4	45681.7	42675.0	0.0	3006.7
2007	5	0	5	1200.0	0.0	0.0	1200.0
2008	7	4	3	17988.2	16502.4	0.0	1485.8
2009	6	2	4	6925.9	5305.9	0.0	1620.0
2010	13	11	2	157069.6	67162.7	89796.9	110.0
2011	11	11	0	137088.7	136688.7	0.0	400.0
2012	10	7	3	102405.2	99755.2	0.0	2650.0
2013	17	15	2	261614.8	242779.8	0.0	18835.0
2014	12	7	5	112761.4	85369.4	0.0	27392.0
2015	13	5	8	67414.4	0.0	0.0	67414.4

2013 онд хамгийн олон худгийг шинээр гаргасан бөгөөд хамгийн их хөрөнгө буюу 261.6 сая төгрөгийг зарцуулж байжээ. Мөн улсын төсвийн хөрөнгийн хамгийн зарцуулалт 2013 онд, орон нутгийн хөрөнгөгийн хамгийн их зарцуулалт 2010 онд байсан бол малчдын хөрөнгө оруулалтын хамгийн их зарцуулалт 2015 онд буюу 67.4 сая төгрөг байна. Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулбал шинээр гаргасан 8.3 хувиар нэмэгдэж, зарцуулсан хөрөнгийн тоо 1.7 дахин буурсан үзүүлэлт гарчээ.

ЗАСВАРЛАСАН ХУДАГ , оноор

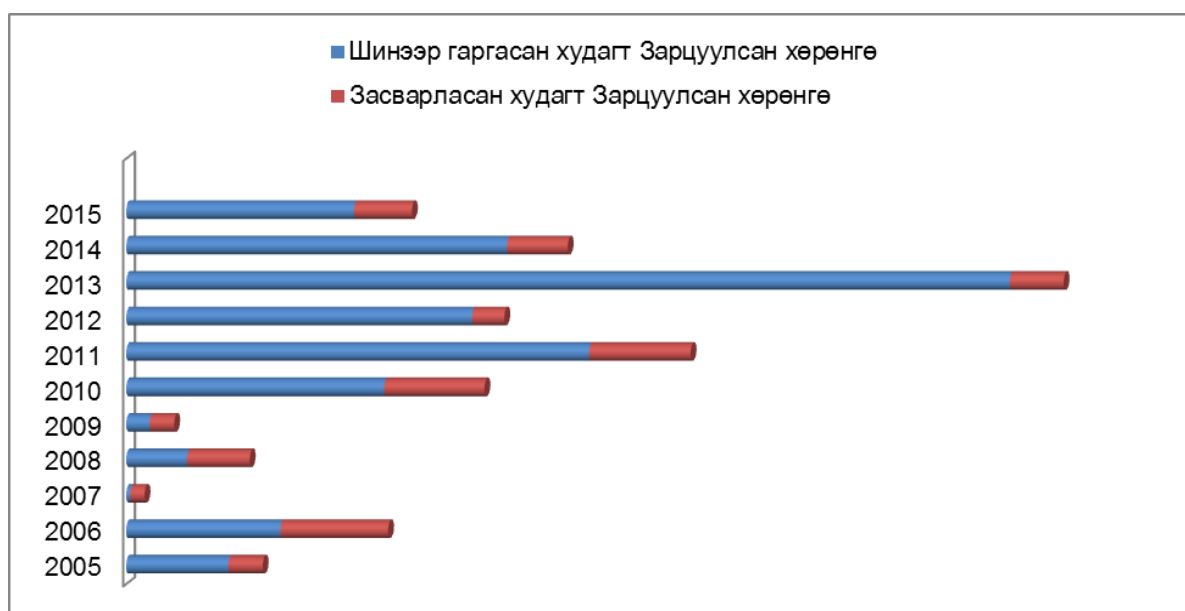
Хүснэгт 15

он	Засварласан худаг	Үүнээс:		Зарцуулсан хөрөнгө /мян.төг/	Үүнээс:		
		Инженерийн хийцтэй	Энгийн		Улсын төсөв	Гадаадын хөрөнгө	Малчдын хөрөнгө
2005	6	5	1	10190.0	10150.0	0.0	40.0
2006	9	9		31878.0	30230.9	0.0	1647.1
2007	5	4	1	4250.0	2700.0	0.0	1550.0
2008	5	4	1	18601.9	17752.4	0.0	849.5
2009	3	3	0	9100.0	7000.0	1800.0	300.0
2010	7	4	3	41531.4	40401.4	0.0	1130.0
2011	7	2	5	30072.0	10000.0	20072.0	0.0

2012	7	1	6	9579.8	0.0	7138.8	2441.0
2013	11	3	8	16000.0	16000.0	0.0	0.0
2014	18	5	13	18000.0	18000.0	0.0	0.0
2015	5	4	1	17196.0	0.0	0.0	17196.0

2014 онд хамгийн олон худгийг засварласан, хамгийн их хөрөнгө 41.5 сая төгрөгийг 2010 онд зарцуулсан бол улсын төсвийн хөрөнгийн хамгийн их зарцуулалтыг 2006 онд буюу 30.2 сая төгрөг, гадаадын хөрөнгийн хамгийн их зарцуулалтыг 2011 онд буюу 20.1 сая төгрөг, малчдын хөрөнгийн хамгийн их зарцуулалтыг 2015 онд буюу 17.2 сая төгрөгийг тус тус зориулсан байна. Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулбал засварласан худгийн тоо 3.6 дахин, хөрөнгийн хэмжээ 4.7 хувиар багасчээ.

Зураг 19



Шинээр гаргасан худгийн 9 буюу 69.2 хувь, нийт хөрөнгийн 25.4 сая төгрөг буюу 37.7 хувь нь Сүмбэр суманд, нийт худгийн 2 буюу 15.4 хувь, нийт хөрөнгийн 24.0 сая төгрөг буюу 35.6 хувь нь Баянтал суманд, нийт худгийн 2 буюу 15.4 хувь, нийт хөрөнгийн 26.7 хувь нь Шивээговь суманд баригдаж, зарцуулагджээ.

Засварласан худгийн 4 буюу 80 хувь, нийт хөрөнгийн 16.6 сая төгрөг буюу 96.5 хувь нь Сүмбэр суманд, 1 буюу 20.0 хувь, нийт хөрөнгийн 0.6 сая төгрөг буюу 3.5 хувь нь Баянтал суманд зарцуулагджээ.

Мал эмнэлгийн үйлчилгээ

Мал эмнэлгийн үйлчилгээ гэдэг нь малын эрүүл мэндийг хамгаалах зорилгоор хийж байгаа оношлогоо, шинжилгээ, тарилга туулгалт, боловсруулалт, угаалга, эмчилгээ, мал тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүн, малын тэжээлд хийж байгаа чанар, ариун цэврийн магадлан шинжилгээ, баталгаажуулалт, орчны эрүүл ахуйн үнэлгээ хийх болон иргэдэд мэргэжлийн зааварчлага, зөвлөгөө өгч, тэднийг мэдээ мэдээллээр хангах түүнчлэн

малын эм биобэлдмэлийг үйлдвэрлэх , улсын хилээр нэвтрүүлэх зэрэг цогц үйл ажиллагаа юм.

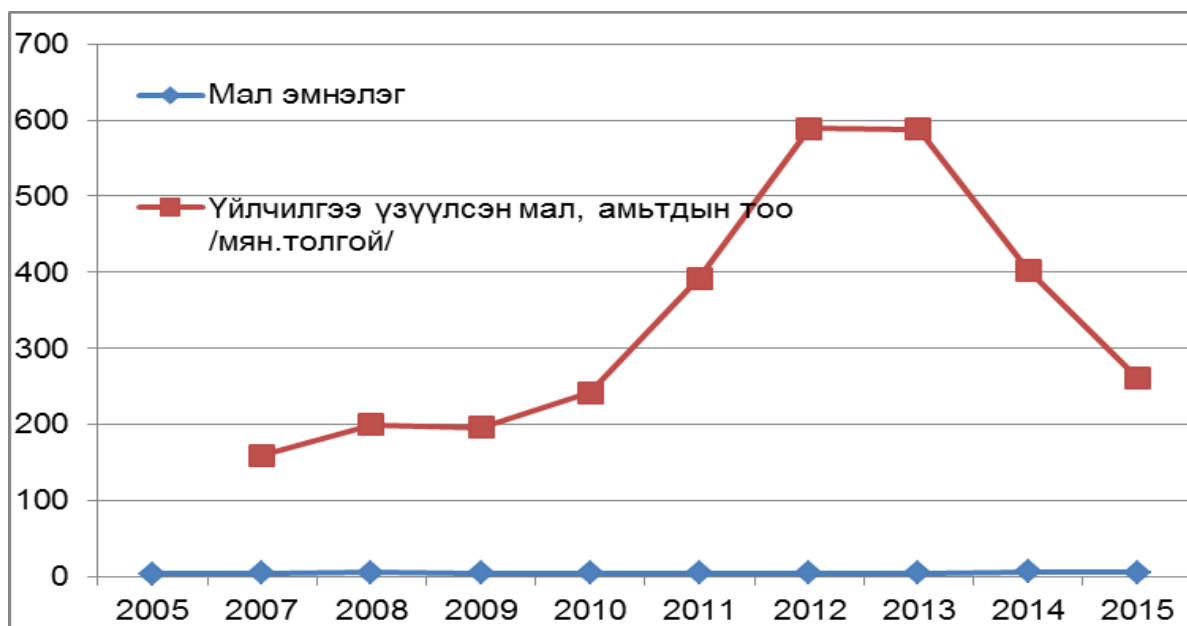
Говьсүмбэр аймагт үйл ажиллагаа явуулж буй мал эмнэлгийн тоо болон малын эмч нарын тоог хүснэгтээр гаргавал:

Хүснэгт 16

	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Мал эмнэлэг	4	6	5	5	5	5	5	7	6
Малын эмч	21	25	26	26	26	27	27	27	18
Үүнээс: мэргэжлээрээ ажиллаж буй	7	9	11	12	13	14	14	15	13
Үйлчилгээ үзүүлсэн мал, амьтдын тоо /мян.толгой/		200.0	196.6	242.3	392.1	588.8	588.1	403.2	261.7

Мал амьтдад үзүүлсэн үйлчилгээ өмнөх оны мөн үеэс 35.1 хувиар буурсан байна. 2014 онд мал эмнэлгийн үйлчилгээнд хамрагдсан мал, амьтдын тоо мэргэжлээрээ ажиллаж буй 1 их эмчид 27.0 мянган толгой ногдож байсан бол тайлант онд 20.1 мянган толгой мал ногдож 6.9 пунктээр буурч байна.

Зураг 20



Зургаас дүгнэхэд 2012, 2013 онуудад мал эмнэлгийн үйлчилгээнд хамрагдсан мал, амьтдын тоо хамгийн өндөр үзүүлэлттэй байсан бол сүүлийн 2 жилд буурах хандлагыг харин малын эмчийн тоо, үүнээс мэргэжлээрээ ажиллаж буй эмчийн тоо өмнөх онуудтай ижил түвшинд байна.

2.ГАЗАР ТАРИАЛАН

Хөдөө аж ахуйн салбарын Газар тариалан эрхэлдэг аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэдээс тариалсан талбай, ургацын мэдээг багууд авч сумд нэгтгэж, улмаар аймгийн статистикийн хэлтэст нэгтгэн боловсруулдаг. Газар тариалангийн гол таримал нь үр тариа, төмс, хүнсний ногоо, малын тэжээлийн ургамал бөгөөд тэдгээрийн тариалсан талбай, ургац хураалт, га-гийн ургацын хэмжээг улс, орон нутгийн түвшинд тодорхойлно.

Хөдөө аж ахуйн газарт бэлчээр, хадлан, тариалан, атаршсан газар, хөдөө аж ахуйн барилга байгууламжийн дэвсгэр, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн хэрэгцээнд зориулсан бусад газар хамаарна.

Тариалангийн талбай гэж хөдөө аж ахуйн ургамал тариалсан талбайг хэлэх бөгөөд тухайн жилд үр суулгасан газрын хэмжээгээр тодорхойлогдоно.

Нийт хураасан ургац нь тариалсан бүх талбайгаас хураан авсан үр тариа, төмс, хүнсний ногоо, жимс жимсгэнэ, малын тэжээл, техник, тосны ургамал зэрэг таримал ургамлын хэмжээгээр тодорхойлогдоно.

Га-ийн ургац гэж талбайн нэг нэгжээс /1 га-аас/ авах газар тариалангийн бүтээгдэхүүний хэмжээ юм. Га-ийн ургацыг тодорхойлохдоо нэг төрлийн ургамал тариалсан талбайгааг хураан авсан бүх ургацыг тариалсан талбайн хэмжээнд харьцуулна.

Монгол улс 2015 онд 390.7 мянган га талбайд үр тариа, 12.8 га талбайд төмс, 7.7 мянган га талбайд хүнсний ногоо, 23.8 мянган га талбайд тэжээлийн ургамал, 84.5 мянган га талбайд техникийн ургамал, нийт 519.5 мянган га талбайд тариалалт хийсэн байна.

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ЭДЭЛБЭР ГАЗАР, улсын дүнгээр,

Хүснэгт 17
Мян.га

Төрөл	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Хөдөө аж ахуйн эдэлбэр газар	115525.8	115490.8	115399.9	115361.4	115008.6	
хадлан, бэлчээрийн талбай	112970.5	112892.7	111744.8	112738.5	112364.3	
Нийт тариалсан талбай	315.3	345.9	379.8	415.4	440.6	519.5
үр тариа	259.2	299.9	306.2	293.3	315	390.7
төмс	13.8	15.4	16.8	15.5	13.2	12.8
хүнсний ногоо	7	7.8	7.9	8.3	8.7	7.7
тэжээлийн ургамал	11.1	10.9	13.8	14.4	17	23.8
техникийн ургамал	24.2	10.9	33.2	83.9	86.7	84.5

Улсын дүнгээр 2015 онд төмс тариалалт 3.0 хувиар, хүнсний ногоо тариалалт 11.5 хувиар, техникийн ургамал тариалалт 2.5 хувиар буурсан бол, үр тариа 24.0 хувиар, хүнсний ногоо, тэжээлийн ургамал тариалалт 40.0 хувиар нэмэгдсэн байна.

Мөн үр тариа 216.3 мянган тонн, төмс 163.8 мянган тонн, хүнсний ногоо 725.3 мянган тонн, тэжээлийн ургамал 49.2 тонн, техникийн ургамал 50.8 тонныг хураан авлаа.

					Хүснэгт 18 Мян.тн
Төрөл	2011	2012	2013	2014	2015
Нийт хураасан ургац	793.2	877.3	746.1	881.5	552.4
үр тариа	446.1	465.3	368.4	518.8	216.3
төмс	201.6	245.9	191.6	161.5	163.8
хүнсний ногоо	99	98.9	101.8	104.8	72.3
тэжээлийн					
ургамал	40.4	46.2	42.6	44.3	49.2
техникийн					
ургамал	6.1	21	41.7	52.1	50.8

Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад хараасан ургац дүнгээрээ 37.3 хувиар, үүнээс үр тариа хураалт 2.4 дахин, хүнсний ногоо 31.0 хувиар, техникийн ургамал 2.5 хувиар тус тус буурсан бол төмс хураалт 1.4 хувиар, тэжээлийн ургамал 11 хувиар тус тус өссөн үзүүлэлт гарлаа.

ТАРИАЛСАН ТАЛБАЙ, аймгийн дүнгээр, төрлөөр

					Хүснэгт 19 Га
Он	Бүгд	Үр тариа	Төмс	Хүнсний ногоо	Тэжээлийн ургамал
2000	14	0	8	6	0
2005	24.7	0	5.4	3.2	16.1
2010	43.6	0	9.2	12.2	22.2
2011	53.2	0	11.7	17.5	24
2012	17	0	4.5	4.8	7.7
2013	23.5	0	7.7	6.9	8.9
2014	24.2	0	6.1	14.9	3.2
2015	25.9	0	8.3	16.2	1.4

Аймгийн дүнгээр 2015 тэжээлийн ургамал тариалалт буурсан бол, төмс, хүнсний ногоо тариалалт нэмэгдсэн байна.

Аймгийн нийт тариалсан талбай 2012 онд хамгийн бага, 2010 онд хамгийн их байна. 2014 онд 25.9 га талбайд тариалалт хийсэн нь өмнөх оны мөн үеэс 7.0 хувиар нэмэгдсэн, харин 2010 оноос 1.7 дахин бага тариалалт хийжээ.

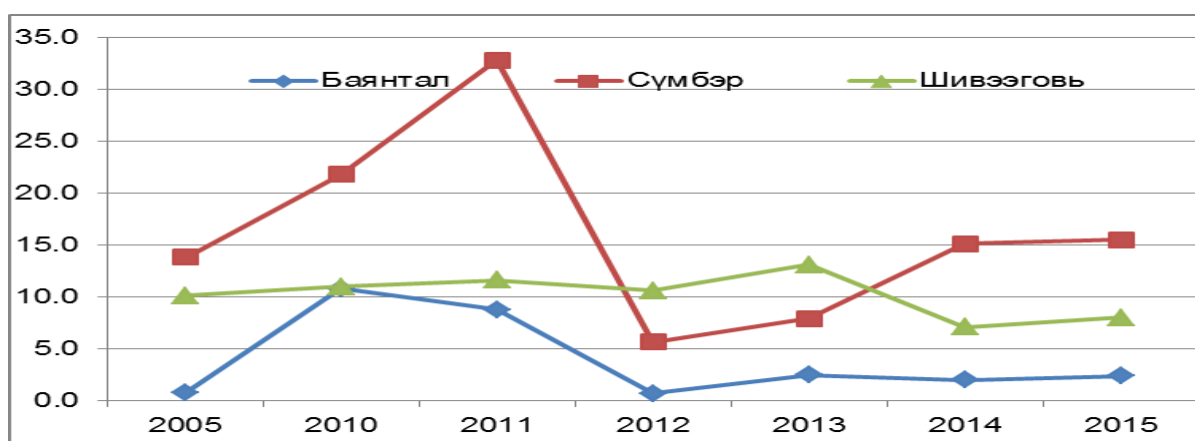
ТАРИАЛСАН ТАЛБАЙ, сумдаар

Хүснэгт 20
Га

	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Баянтал	0.8	10.8	8.8	0.7	2.5	2.0	2.4
Сүмбэр	13.8	21.8	32.8	5.6	7.9	15.1	15.5
Шивээговь	10.1	11.0	11.6	10.6	13.1	7.1	8.0
Дүн	24.7	43.6	53.2	17.0	23.5	24.2	25.9

Өмнөх онтой харьцуулахад сумдын тариалалт 0.4-09 га талбайгаар нэмэгдсэнээс гадна нийт тариалалтын 59.8 хувийг Сүмбэр сум, 30.9 хувийг Шивээговь сум, 9.3 хувийг Баянтал сум хийсэн байна.

Зураг 21



Дээрх зургаас дүгнэхэд Сүмбэр сум 2011 онд хамгийн их тариалалтыг хийсэн ба сүүлийн жилүүдэд тариалсан талбайн хэмжээнд онцын өөрчлөлт ороогүй байна.

ХУРААСАН УРГАЦ, сумдаар

Хүснэгт 21
Тн

Сум	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Баянтал	2.6	7.8	17.9	7.6	14.2	12.0	11.5
Сүмбэр	12.7	216.3	261.2	38.4	40.9	79.4	68.3
Шивээговь	29.2	18.7	103.6	31.0	43.9	35.5	75.7
Дүн	44.5	242.8	382.7	77.0	99.0	126.9	155.5

2015 оны үзүүлэлтээс харахад ургац хураалт өмнөх оны мөн үеэс 22.5 хувиар өссөн, харин хамгийн өндөр ургац хураасан жил буюу 2011 онтой харьцуулбал 2.5 дахин бага ургац авсан байна.

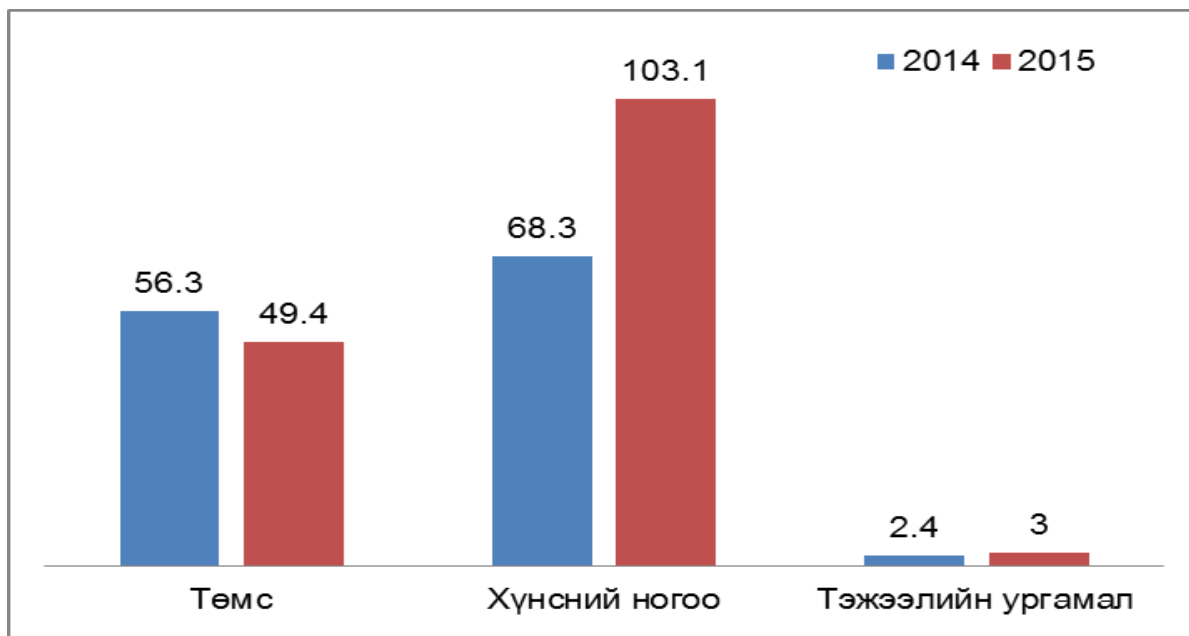
ХУРААСАН УРГАЦ, төрлөөр

Хүснэгт 22
Тн

Он	Бүгд	Үр тариа	Төмс	Хүнсний ногоо	Тэжээлийн ургамал
2000	28.0	0.0	18.0	10.0	0.0
2005	44.5	0.0	20.8	13.5	10.2
2010	242.8	0.0	92.0	69.7	81.1
2011	382.7	0.0	61.2	114.6	206.9
2012	77.0	0.0	34.9	27.4	14.7
2013	99.0	0.0	38.6	35.8	24.6
2014	127.0	0.0	56.3	68.3	2.4
2015	155.5	0.0	49.4	103.1	3.0

2015 онд ургац хураалт өмнөх оноос 22.5 хувиар өссөнөөс , төмс хураалт 12.3 хувиар буурч харин хүнсний ногооны хураалт 50.1 хувиар, тэжээлийн ургамал хураалт 25.0 хувиар тус тус өссөн үзүүлэлттэй байлаа.

Зураг 22



2015 онд 1га талбайгаас хураах ургацын хэмжээ танилцуулахад:

1 га талбайгаас авах ургацын хэмжээг тооцвол өмнөх оны мөн үеэс төмс 34.8 хувиар буурч, хүнсний ногоо 39.1 хувиар, тэжээлийн ургамал 2.6 дахин өссөнийг дараахь хүснэгтээс харж болно.

1 Га-аас ХУРААСАН УРГАЦ, төрлөөр

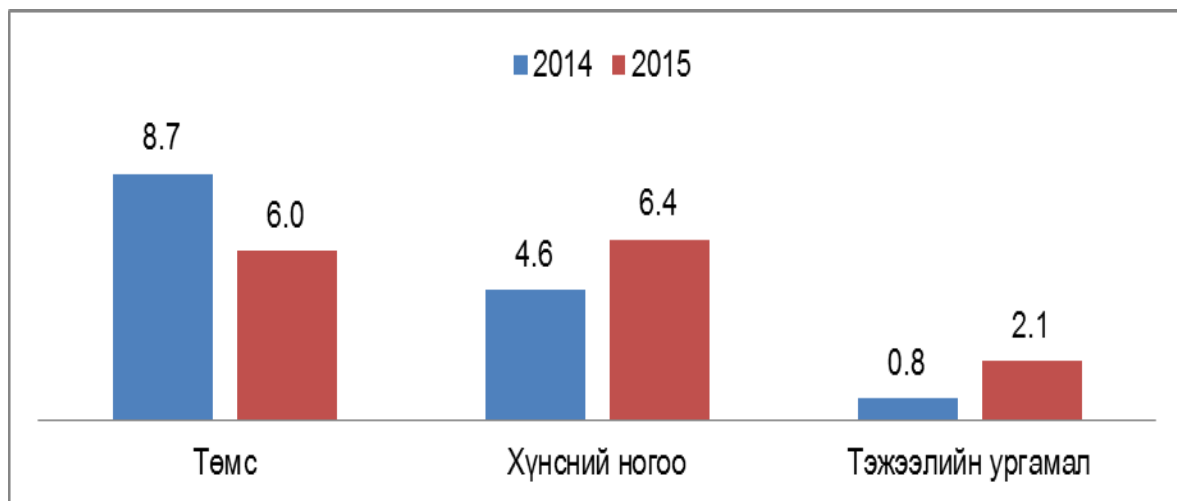
Хүснэгт 23

Он	Төмс	Хүнсний ногоо	Тэжээлийн ургамал
2000	2.25	1.7	0.0
2005	3.9	4.2	0.6
2010	10.0	5.7	3.7
2011	5.2	6.5	8.6
2012	7.8	5.7	1.9
2013	5.0	5.2	2.8
2014	9.2	4.6	0.8
2015	6.0	6.4	2.1

1 га-аас авсан төмс хамгийн ихдээ 2010 онд буюу 10.0 тонн, хүнсний ногоо хамгийн ихдээ 2011 онд 6.5 тонн, тэжээлийн ургамал хамгийн ихдээ 2011 онд 8.6 тонныг хураажээ.

1 га талбайгаас хураасан ургацыг сүүлийн 2 жилийн байдлаар танилцуулбал:

Зураг 23



Тариалсан талбай болон хураасан ургац өмнөх онуудаас нэмэгдэж байгаа хэдий ч 1 га талбайгаас авах ургац тууштай нэмэгдэхгүй тухайн жилийн цаг, уур байгалийн үзэгдлээс шалтгаалан өндөр хэлбэлзэлтэй гарч байна.

2015 оны байдлаар аймгийн нийт нутаг дэвсгэрийн 86.9 хувийг буюу 481.8 мянган га талбайг хөдөө аж ахуйн газар эзэлж байна.

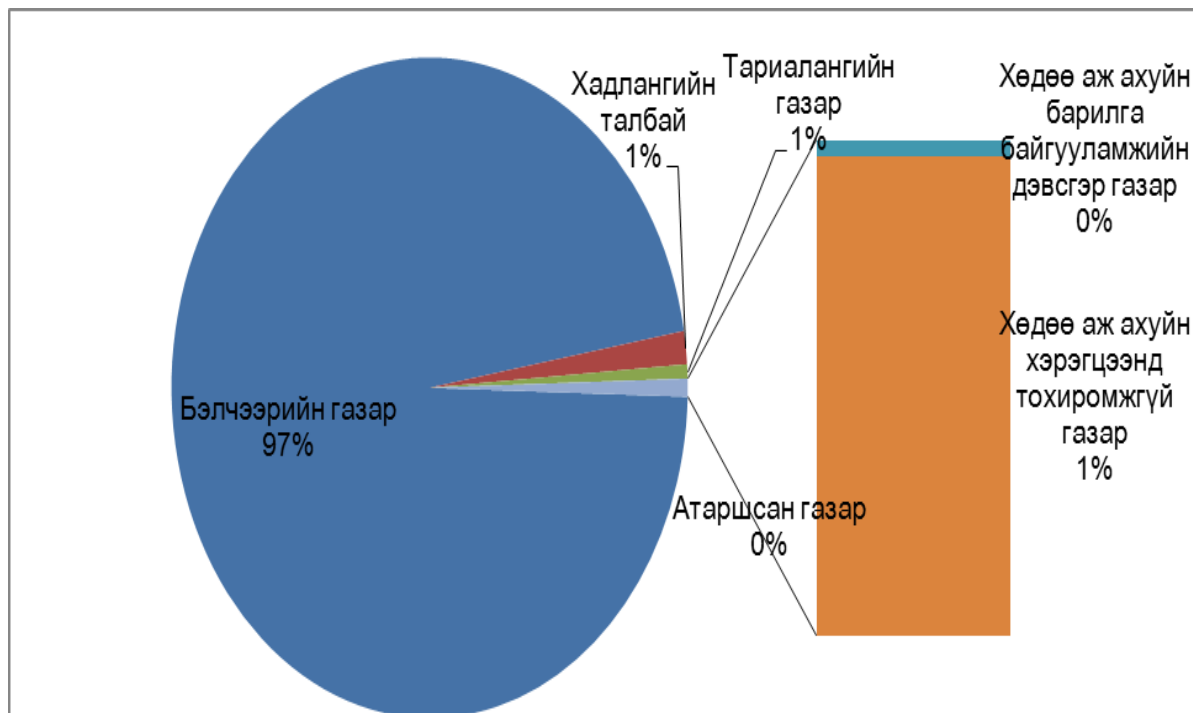
ҮҮНД:

- Бэлчээрийн газар 466.4 мянган га буюу 96.8 хувь
- Хадлангийн газар 7.8 мянган га буюу 1.6 хувь
- Тариалангийн газар 3.3 мянган га буюу 0.7 хувь
- Хөдөө аж ахуйн барилга байгууламжийн газар 0.1 мянган га буюу 0.02 хувь
- Хөдөө аж ахуйн хэрэгцээнд тохиромжгүй газар 4.1 мянган га буюу 0.9 хувийг тус тус эзэлж байна.

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ГАЗАР, ангиллаар

Зураг 24

га



Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад хөдөө аж ахуйн барилга байгууламжийн газар болог тариалангийн газрын хэмжээ нэмэгдэж, бэлчээрийн газрын хэмжээ буурсан байна.

ХӨДӨӨ АЖ АХУЙН ГАЗАР, ангиллаар

Хүснэгт 24

га

дд	Газрын нэгдмэл сангийн ангилал	2014 он	2015 он	Өсөлт бууралт	Хувь
1	Бэлчээрийн газар	469241.5	466438.2	-2803.3	99.4
2	Хадлангийн талбай	7810.0	7810.0	0.0	100.0
3	Тариалангийн газар	385.5	3339.5	2954.0	866.3
4	Атаршсан газар	0	0	0.0	
5	ХАА-н барилга байгууламжийн дэвсгэр газар	128.8	147.8	19.0	114.8
6	ХАА-н хэрэгцээнд тохиромжгүй газар	4092.8	4092.8	0.0	100.0
	Хөдөө аж ахуйн нийт газар	481658.6	481828.3	169.7	100.04

Хөдөө аж ахуйн газрыг сумдаар танилцуулбал:

Хүснэгт 25
га

Д Д	Газрын нэгдмэл сангийн ангилал	Баянтал	Сүмбэр	Шивээговь	ДҮН
1	Бэлчээрийн газар	84000.4	300571.3	81866.4	466438.2
2	Хадлангийн талбай	0.0	7810.0	0.0	7810.0
3	Тариалангийн газар	3005.0	276.0	58.5	3339.5
4	Атаршсан газар	0	0	0.0	0.0
5	ХАА-н барилга байгууламжийн дэвсгэр газар	94.7	18.6	34.5	147.8
6	ХАА-н хэрэгцээнд тохиромжгүй газар	0.0	4092.8	0.0	4092.8
	Хөдөө аж ахуйн нийт газар	87100.1	312768.7	81959.5	481828.3

Хөдөө аж ахуйн нийт газрын 64.9 хувь нь Сүмбэр, 18.1 хувь нь Баянтал, 17.0 хувь нь Шивээговь суманд байна.

ДҮГНЭЛТ

1. Малын тоо сүүлийн жилүүдэд өсөн нэмэгдэж нэг малчин өрхөд ногдох малын тоо, нийт малын улсын дүнд болон бүсийн дүнд эзлэх хувь өссөн.
2. Малчид, үүнээс эмэгтэй малчид нэмэгдсэн.
3. Бэлчээрийн даац нэмэгдэх хандлагатай.
4. Тариалсан талбай нэмэгдэж байгаа хэдий ч нэг га талбайгаас авах ургацын хэмжээ төдийлэн сайн нэмэгдээгүй, хэлбэлзэл өндөртэй.
5. Худаг шинээр гаргах болон засварлахад иргэдийн оролцоо болон малчдаас гаргах хөрөнгийн хэмжээ нэмэгдсэн.
6. “СҮМБЭР” үүлдрийн хонин сүргийн тоо толгой өсөх хандлага гарсан.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Статистик эмхтгэл 2010, 2011, 2012, 2013, 2014
2. Говьсүмбэр аймгийн нийгэм, эдийн засгийн үзүүлэлтүүд 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015
3. Мал тооллогын материал 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015
4. Говьсүмбэр аймгийн хөдөө аж ахуйн төлөв байдал 2010, 2011, 2012, 2013, 2014